МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ

Кваліфікаційна робота
магістра

СОЦІАЛЬНА РЕІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Виконав: студент, ІІ курсу,
групи 8.0544-з
спеціальності 054 «Соціологія»
освітньої програми «Соціологія»
В.А. Близнюка

Керівник: к.соц.н.,
доцент кафедри соціології,
О.В. Бондаренко

Рецензент: к.філос.н., доцент,
доцент кафедри соціології
О.С. Сорокіна

Запоріжжя - 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет Соціології та управління
Кафедра Соціології
Рівень вищої освіти Магістр
Спеціальність 054 «Соціологія»
Освітня програма «Соціологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
В.О. Скворець _____
21 березня 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ

Близнюку Вадиму Анатолійовичу

1. Тема роботи (проекту) Соціальна реінтеграція ветеранів російсько-української війни

Керівник роботи Бондаренко О.В., к.соц.н.

Затверджені наказом ЗНУ від 19 березня 2025 року № 418-с

2. Строк подання студентом роботи 10 грудня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи 1. Аналітична інформація за даними Міністерства у справах ветеранів України. *Міністерство у справах ветеранів України.* 2022. URL: https://data.mva.gov.ua/ (дата звернення 08.06.2024). 2. Артеменко А., Батаєва К. Мілітарна ідентичність та соціальна адаптація ветеранів АТО/ООС: монографія. Харків : Вид-во ХГУ «НУА», 2022. 192 с. 3. Бриндіков Ю. Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.05. Тернопіль, 2019. 559 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

1.Здійснити теоретичне визначення основних понять: соціальна реінтеграція, ветеран, військовослужбовець, член родини військовослужбовця, воєнний стан. 2. Проаналізувати теоретичний дискурс дослідження соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців за сучасних умов. 3. Визначити сучасні теоретико-методологічні підходи дослідження соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців. 4. Дослідити специфіку соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців. 5. Визначити особливості та можливості соціальної реінтеграції ветеранів російсько-української війни. 6. З'ясувати праксеологічні аспекти соціальної реінтеграції ветеранів за сучасних умов продовження війни. 7. Провести емпіричне дослідження соціальної реінтеграції ветеранів російсько-української війни. 8.Здійснити аналіз результатів дослідження та визначення потреб ветеранів та військовослужбовців. 9. Розробити рекомендації щодо оптимізації соціальної роеінтеграції ветеранів та військовослужбовців.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

таблиць - 1, рисунків - 18

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Бондаренко О.В., доцент кафедри соціології	02.09.25	02.09.25
Розділ 2	Бондаренко О.В., доцент кафедри соціології	04.10.25	04.10.25
Розділ 3	Бондаренко О.В., доцент кафедри соціології	01.11.25	01.11.25

7. Дата видачі завдання 21 березня 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та формулювання теми роботи	Березень 2025	*виконано*
2.	Опрацювання наукових джерел	Квітень-Червень 2025	*виконано*
3.	Робота над вступом	Липень-Серпень 2025	*виконано*
4.	Робота над першим розділом	Вересень 2025	*виконано*
5.	Робота над другим розділом	Жовтень 2025	*виконано*
6.	Проведення соціологічного дослідження	Жовтень-Листопад 2025	*виконано*
7.	Робота над третім розділом	Листопад 2025	*виконано*
8.	Робота над висновками	Листопад 2025	*виконано*

Студент _____ В.А. Близнюк

Керівник роботи (проекту) _____ О.В. Бондаренко

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Т.О. Ратушна

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: складається з 85 сторінок, 85 позицій у списку літератури, 1 додатку.

СОЦІАЛЬНА РЕІНТЕГРАЦІЯ, ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЕЦЬ, ЧЛЕН РОДИНИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ, ВОЄННИЙ СТАН

Мета роботи: дослідження сучасних підходів до процесу соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців.

Об'єкт дослідження: суб'єкти процесу соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців в умовах російсько-української війни.

Предмет дослідження: соціальна реінтеграція ветеранів російсько-української війни.

Методи дослідження: метод прикладного дослідження - опитування.

Гіпотеза дослідження: сформована система соціальної реінтеграції військовослужбовців в Україні потребує удосконалення та встановлення ефективної підтримки військових та їх сімей.

Висновки: 1. Серед актуальних труднощів, із якими стикаються ветерани та військові, є проблема суспільного та родинного сприйняття їхнього вибору стати на захист держави.

2. У ході дослідження окреслено основні виклики, з якими стикаються військовослужбовці та ветерани війни: психологічні труднощі, соціальна дезадаптація, фізичні травми, зміна ідентичності, неприйняття з боку родини, постійна потреба в оновленні документації.

3. У процесі дослідження було визначено ключові елементи системи соціальної підтримки та захисту військовослужбовців. До них належать: індивідуальний правовий та соціальний захист; соціальна адаптація та реабілітація; професійна реабілітація з можливістю вибору напрямку навчання; підвищення кваліфікації та перепідготовка. На основі отриманих результатів були розроблені методичні рекомендації, а також запропонована модель соціалізації та ресоціалізації військових.

SUMMARY

Master's thesis: consists of 85 pages, 85 references, 1 appendix.

SOCIAL REINTEGRATION, MILITARY SERVICEMAN, FAMILY MEMBER OF A MILITARY SERVICEMAN, MARTIAL STATUS

The purpose: study of modern approaches to the process of social reintegration of veterans and military personnel.

The object: subjects of the process of social reintegration of veterans and military personnel in the conditions of the Russian-Ukrainian war.

The subject: social reintegration of veterans of the Russian-Ukrainian war.

Methods: applied research methods - survey.

Hypothesis: the established system of social reintegration of military personnel in Ukraine needs to be improved and effective support for military personnel and their families established.

Conclusions: 1. Among the current difficulties faced by veterans and military personnel is the problem of social and family perception of their choice to defend the state.

2. The study outlined the main challenges faced by military personnel and war veterans: psychological difficulties, social maladjustment, physical injuries, identity change, family rejection, constant need to update documentation.

3. The study identified key elements of the system of social support and protection of military personnel. These include: individual legal and social protection; social adaptation and rehabilitation; professional rehabilitation with the possibility of choosing a direction of study; advanced training and retraining. Based on the results obtained, methodological recommendations were developed, and a model of socialization and resocialization of military personnel was proposed.

ЗМІСТ

ВСТУП……..6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ……12
1.1. Теоретичне визначення основних понять: “соціальна реінтеграція”, “ветеран”, “військовослужбовець”, “член родини військовослужбовця”, “воєнний стан”.....12
1.2. Теоретичний дискурс дослідження соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців за сучасних умов ……19
1.3. Сучасні теоретико-методологічні підходи дослідження соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців ……...26
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ……40
2.1. Специфіка соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців…….40
2.2. Особливості та можливості соціальної реінтеграції ветеранів російсько-української війни……44
2.3. Праксеологічні аспекти соціальної реінтеграції ветеранів за сучасних умов продовження війни..... …….50
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ…….54
3.1. Експертно-соціологічне дослідження соціальної реінтеграції ветеранів російсько-української війни…….54
3.2. Аналіз результатів дослідження та визначення потреби ветеранів, військовослужбовців та їх сімей …….62
3.3. Рекомендації щодо оптимізації соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців…….68
ВИСНОВКИ……...73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……75
ДОДАТКИ……..86

ВСТУП

Актуальність дослідження соціальної реінтеграції ветеранів російсько-української війни зумовлена необхідністю забезпечення державою належної та обов'язкової підтримки військовослужбовців і членів їхніх родин в умовах сьогодення. Особи, які брали участь у бойових діях або війни загалом, часто стикаються з труднощами адаптації до мирного життя. Більшість із них можуть мати фізичні чи психологічні травми різного ступеня, отримані під час виконання бойових завдань, що в подальшому негативно позначається на їхньому здоров'ї, соціальних перспективах та загальній гармонії особистісного буття.

З початком збройної агресії проти України українське суспільство зазнало істотних трансформацій у системі цінностей та життєвих орієнтирів. Українські громадяни стали демонструвати вищий рівень життєстійкості, громадянської свідомості, патріотизму, а також активне бажання долучатися до волонтерської діяльності та захисту держави. Найпотужніший вплив цих змін відчули на собі військовослужбовці, адже саме вони перебувають на передовій оборони країни, жертвуючи власним життям і здоров'ям, нерідко піддаючи ризику благополуччя своїх родин.

На сьогодні спостерігається тенденція активного висвітлення теми підтримки військовослужбовців у засобах масової інформації. У публічному просторі регулярно повідомляється про надання різноманітної соціальної, фінансової та іншої допомоги особам, які брали участь у бойових діях.

У сучасному науковому дискурсі актуальність питання підтримки військовослужбовців та ветеранів знайшла широке відображення у працях низки дослідників. Зокрема, означені аспекти досліджуються у наукових розвідках О. Алчанової [1], С. Базарного [5], Л. Вікторової, К. Чулкової [11], Р.Гринька, А. Моти, С. Петреченка [16] та інших. Вчені одностайно наголошують на важливості забезпечення комплексної підтримки та соціального захисту як самих військовослужбовців і ветеранів, так і членів їхніх

родин. Ми поділяємо позицію науковців щодо того, що підтримка військовослужбовців і ветеранів має здійснюватися як на державному рівні, так і з боку місцевих громад, органів самоврядування, міст та спеціалізованих центрів допомоги — незалежно від віку чи стану осіб, що належать до цієї категорії населення.

На нашу думку, в умовах триваючої війни військовослужбовці стикаються з різноманітними труднощами як під час участі в активних бойових діях, так і в повсякденному житті після демобілізації. Ці виклики охоплюють фінансові труднощі, проблеми з адаптацією до мирного життя, а також складнощі з оформленням необхідних документів — зокрема, під час встановлення інвалідності чи отримання відповідного статусу. Окремої уваги потребує питання реабілітації: поранені військовослужбовці, особливо ті, хто зазнав серйозних травм, втратив кінцівки чи зазнав інших ушкоджень здоров’я, проходять тривалий і складний процес фізичного та психологічного відновлення. У процесі лікування, відновлення та реабілітації означена категорія осіб особливо потребує підтримки з боку близьких, розуміння та індивідуального підходу з боку медичних працівників. Водночас на практиці військовослужбовці нерідко стикаються з байдужістю з боку друзів, непорозумінням у родинному колі, а також нетактовним або формальним ставленням з боку лікарів і реабілітологів. Загалом це може супроводжуватися проявами байдужого чи навіть негативного ставлення з боку суспільства. За таких обставин військовослужбовець ризикує зазнати додаткової соціально-психологічної травматизації, втратити мотивацію до процесу соціальної реінтеграції та подальшого повноцінного життя.

Означені аспекти труднощів, з якими стикаються військовослужбовці в умовах російсько-української війни, висвітлено у працях низки дослідників, зокрема: Г. Дмитренко [20], Р. Жиленка [23], А. Івакіної [26], О. Колесніченко, І. Приходько, Я. Мацегора [31], А. Крижного [36] та інших. Науковці акцентують увагу на тому, що з кожним роком кількість військових і ветеранів зростає, а отже — зростає і потреба в забезпеченні їхньої всебічної підтримки з боку

держави, соціальних служб, медичних та реабілітаційних установ та інших відповідних інституцій.

Однією з важливих, але часто недооцінених проблем, з якими стикаються військовослужбовці та ветерани війни, є прийняття їхнього рішення воювати з боку суспільства та найближчого оточення. Як свідчать спостереження, не кожен, хто вирішив захищати країну зі зброєю в руках, готовий відкрито повідомити про це своїм рідним, друзям чи колегам. Це зумовлено страхом бути незрозумілим, неприйнятим або навіть засудженим. Така ситуація негативно впливає на психологічний стан майбутнього військовослужбовця, його мотивацію та внутрішню стійкість у складних умовах служби. У зв'язку з цим особливо актуальним постає питання організації належної інформаційно-психологічної роботи з родинами мобілізованих і добровольців. Члени родин мають розуміти, як правильно поводитися з військовими, як їх підтримувати, що говорити у складних ситуаціях — зокрема у випадках поранення чи зникнення безвісти, аби їхні дії сприяли відновленню та зміцненню, а не погіршували стан військовослужбовця.

Крім того, сім'ї військовослужбовців мають бути належним чином поінформовані щодо алгоритму дій і видів підтримки, на яку вони можуть розраховувати у випадку зникнення військовослужбовця безвісти. У подібних ситуаціях родини повинні мати гарантований доступ до безоплатної психологічної, юридичної та соціальної допомоги з боку держави. Забезпечення такої підтримки є не лише елементом гуманного ставлення до постраждалих, а й важливою складовою національної системи захисту військових і членів їхніх родин.

Проблематика, пов'язана з труднощами, які переживають ветерани та військовослужбовці, широко розкривається у наукових дослідженнях таких учених, як С. Устинов, І. Сирота, О. Макогон [42], І. Мальований, Ю. Уланич, О. Підлубна [44], Д. Микитюк [48], О. Пожарова, В. Тарасенко [54] та інші. Ми поділяємо думку дослідників про те, що військові та ветерани війни стикаються з низкою труднощів, пов'язаних із процесами адаптації, лікування, відновлення,

оформленням необхідних документів, а також мають нагальну потребу у соціальній підтримці. Забезпечення цієї підтримки є прямим обов'язком держави.

Проблемна ситуація. Одним із актуальних напрямів сучасних наукових досліджень є соціальна адаптація та реінтеграція військовослужбовців і ветеранів. Так, у дослідженні щодо соціально-психологічної адаптації військовослужбовців/ветеранів, Г. Пріб, Л. Бегеза та Я. Раєвська [57] акцентують увагу на необхідності організації ефективного процесу адаптації цієї категорії осіб. На думку вчених, це сприяє успішному переходу військових до звичайного, мирного цивільного життя. Ми підтримуємо цю позицію та, у свою чергу, вважаємо за необхідне підкреслити, що в процесі соціальної адаптації та реінтеграції доцільно максимально використовувати набуті вміння, навички та досвід військовослужбовців на користь суспільства. Такий підхід дозволить не лише сприяти інтеграції, а й допоможе ветеранам віднайти себе в нових умовах мирного життя.

З урахуванням вищезазначеного можна зробити висновок, що у сучасних наукових дослідженнях ґрунтовно висвітлено проблематику труднощів, з якими стикаються ветерани та військовослужбовці. Вченими окреслено ключові виклики, що постають перед ними, обґрунтовано важливість процесів адаптації та реадаптації в умовах російсько-української війни, а також наголошено на необхідності комплексної підтримки з боку держави, забезпечення соціального захисту, доступу до якісної допомоги у процесі відновлення та повернення до мирного життя.

Водночас, на нашу думку, у сучасному науковому просторі залишаються недостатньо дослідженими окремі аспекти тематики соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців. Зокрема, потребують подальшої наукової розробки сучасні теоретико-методологічні підходи до вивчення процесів соціальної реінтеграції цієї категорії осіб, а також опис специфіки та особливостей реінтеграції ветеранів у контексті російсько-української війни. Окремої уваги заслуговує питання можливостей реінтеграції в умовах переходу

до післявоєнного відновлення України. Крім того, наразі спостерігається брак наукових праць, присвячених праксеологічним аспектам соціальної реінтеграції ветеранів у сучасних умовах триваючого збройного конфлікту, а також комплексних соціологічних досліджень, результати яких були б представлені у наукових джерелах і висвітлювали б реальний стан справ у сфері соціальної реінтеграції ветеранів.

Враховуючи вищезазначені аспекти необхідності подальшого наукового вивчення теми, її актуальність у сучасному науковому дискурсі, а також недостатню розробленість як у теоретичному, так і в практичному вимірах досліджень представників різних наукових галузей, було сформульовано тему нашого дослідження: «Соціальна реінтеграція ветеранів російсько-української війни».

Мета дослідження: дослідити сучасні підходи щодо процесу соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців в умовах російсько-української війни.

Об'єкт дослідження: суб'єкти процесу соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців в умовах російсько-української війни.

Предмет дослідження: соціальна реінтеграція ветеранів російсько-української війни.

Відповідно до мети та гіпотези визначено такі *наукові завдання*:

- здійснити теоретичне визначення основних понять: "соціальна реінтеграція", "ветеран", "військовослужбовець", "член родини військовослужбовця", "воєнний стан";
- проаналізувати теоретичний дискурс дослідження соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців за сучасних умов;
- визначити сучасні теоретико-методологічні підходи дослідження соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців;
- дослідити специфіку соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців;
- визначити особливості та можливості соціальної реінтеграції

ветеранів російсько-української війни;

- з’ясувати праксеологічні аспекти соціальної реінтеграції ветеранів за сучасних умов продовження війни;
- провести емпіричне дослідження соціальної реінтеграції ветеранів російсько-української війни;
- здійснити аналіз результатів дослідження та визначення потреб ветеранів та військовослужбовців;
- розробити рекомендації щодо оптимізації соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців.

Гіпотеза дослідження: актуальна на сьогодні система соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців в Україні потребує вдосконалення та встановлення ефективної підтримки військових та їх сімей.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку літератури.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

1.1. Теоретичне визначення основних понять: “соціальна реінтеграція”, “ветеран”, “військовослужбовець”, “член родини військовослужбовця”, “воєнний стан”

У сучасних умовах підтримка військовослужбовців є невід’ємною складовою організації ефективного захисту держави. Адже успішна соціальна адаптація та реадаптація цієї категорії осіб є запорукою формування стабільного суспільства, забезпечення соціально-емоційного благополуччя громадян, а також їхньої готовності брати активну участь у процесах відбудови та розбудови країни у післявоєнний період національного відновлення.

Необхідність підтримки військовослужбовців зумовлена наявністю численних труднощів і складних життєвих ситуацій, що можуть виникати після завершення їхньої військової служби. У сучасних наукових дослідженнях підкреслюється, що процес адаптації є важливим не лише для самого військового, але й для його найближчого оточення. Саме родина, найближчі люди та соціальне середовище відіграють ключову роль у поверненні військових та ветеранів до мирного життя, сприяючи відновленню особистих інтересів, соціальних зв’язків і, за можливості, професійної реалізації.

Для подальшого розвитку нашого дослідження вважаємо за доцільне розкрити основні поняття, що становлять зміст теми кваліфікаційної роботи. З цією метою буде представлено наукові підходи до трактування ключових термінів, які відображені у працях провідних дослідників.

А. Артеменко та К. Батаєва трактують поняття «адаптація» як явище, що являє собою процес пристосування до змінних умов середовища [3]. Ми поділяємо позицію науковців, оскільки поняття адаптації, як у психологічній літературі, так і в історичному контексті, традиційно розглядається як пристосування особистості до певних життєвих умов. Процес адаптації є

багатоступеневим і супроводжує людину протягом усього життя: від моменту народження, коли вона адаптується до нових умов існування, у подальшому — в закладах освіти, на робочому місці, а також в умовах впливу зовнішніх факторів, що не залежать від неї. У контексті нашого дослідження адаптація розглядається як невід'ємна складова життєвого шляху та професійної діяльності військовослужбовців і ветеранів війни.

Процес адаптації у наукових колах досліджень висвічується у літературних витоках таких наук як фізіологія, соціологія, психологія тощо. У рамках нашого дослідження важливе місце займає саме соціальна адаптація, поняття якої ми представимо надалі у різних підходах до цього трактування.

На думку вчених, поняття соціальної адаптації є багатовекторним і багатогранним. У своїх наукових розвідках це підкреслюють Р. Жиленко [23], Р.Пінчук, О. Письменна [53]. Також важливі аспекти соціальної адаптації розглядаються у працях О. Блінова, Л. Вакуленко, А. Караяна та інших дослідників. Різноманітні підходи до визначення цього поняття, а також його складності й багатовимірності, представлені у роботах С. Гінчуна, Н. Алендарь, Л. Кудрик, М. Кравченко та інших видатних учених.

На думку Є. Потапчук, поняття «соціальна адаптація» слід розглядати як «певний процес, що має свою багатогранність і складність та поєднує низку психологічних, соціальних і економічних аспектів, які впливають на людину»[56].

С. Дем'яновська у своїх наукових дослідженнях трактує «соціальну адаптацію» як «процес, який залежить від впливу зовнішніх чинників, певного соціального оточення та можливих змін у фізіологічних процесах і внутрішніх характеристиках особистості» [18]. Ми поділяємо позицію науковиці, адже соціальна адаптація, передусім, пов'язана із соціальним середовищем, у яке потрапляє особистість, та впливом цього середовища на її життєдіяльність, психічне і моральне здоров'я.

У наукових розвідках С. Єгоричевої та М. Лахижі поняття «соціальна адаптація» розглядається як «процес і результат активного пристосування

індивіда або групи осіб до визначених вимог, факторів, соціальних груп та очікувань учасників певної сталої або такої, що зазнає змін, соціальної системи» [21]. Ми поділяємо думку науковців, адже соціальна адаптація справді охоплює широкий спектр аспектів і включає вплив суспільства на людину, яка змушена до нього пристосовуватися.

Особливо цінними для нашого дослідження є наукові праці О. Колесніченко, в яких поняття «соціальна адаптація» розглядається як чітко визначена взаємодія особистості з навколишнім середовищем, зокрема — соціальним. Дослідник наголошує, що в цьому процесі відбувається узгодження позицій та можливе протистояння між особистістю і соціальною групою чи умовами, в які вона потрапляє. Таке тлумачення підтверджує тезу про те, що соціальна адаптація є не лише внутрішнім процесом змін, але й активною взаємодією з соціальним середовищем [24].

Вищенаведені наукові підходи до трактування поняття «соціальна адаптація» дають підстави для формування нашого власного розуміння цього феномену. На нашу думку, соціальна адаптація — це процес поступового пристосування особистості до нових умов життя, соціальних груп, спільнот та зовнішніх обставин, що визначається взаємодією зовнішніх і внутрішніх чинників. Вона охоплює здатність людини інтегруватися у соціальне середовище, реагувати на зміни в ньому та підтримувати баланс між особистими потребами й соціальними очікуваннями.

З огляду на вище зазначене представимо поняття «соціальна адаптація», у різних підходах визначення цього феномену (табл 1.1.)

Таблиця 1.1

Підходи характеристики сутності поняття «соціальна адаптація»

Дослідники	Сутність поняття «соціальна адаптація»	Ознаки значущості, соціальної взаємодії	Ознаки пристосування особистості
Є. Потапчук	«Соціальна адаптація» – як «певний процес, що має свою багатогранність і складність, та поєднує низку психологічних, соціальних та економічних аспектів, які відображаються у впливі на людину»	+	
С. Дем’яновська	«Соціальна адаптація» – «процес	+	+

	який має залежність від впливу зовнішніх факторів, певного соціального оточення та можливих змін у фізіологічних процесах внутрішніх характеристиках особистості»		
С. Єгоричевої, М. Лахижі	«Соціальна адаптація» як процес і результат певного і активного пристосування індивіда або групи особистостей до визначених вимог, факторів, груп, та очікувань учасників певної сталої чи із змінами соціальної системи	+	+
О. Колесніченко	«Соціальна адаптація» як чітко визначена взаємодія особи з певним оточуючим довкіллям, а саме, соціальним середовищем, де відбувається узгодження висог та протистояння сторін особистості і групи та умов куди вона потрапляє.	+	+
О. Колесніченко	«Соціальна адаптація» як чітко визначена взаємодія особи з певним оточуючим довкіллям, а саме, соціальним середовищем, де відбувається узгодження висог та протистояння сторін особистості і групи	+	+
Власне визначене нами поняття	«Соціальна адаптація» як шлях пристосування людини до нових умов, соціальних груп, спільнот, факторів життя, соціального довкілля, що залежить від зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на неї та сам процес.	+	+

Отже, з огляду на результати аналізу наукових джерел щодо поняття «соціальна адаптація», можна зробити висновок, що цей феномен має багатовимірний характер, широкий спектр визначень і трактувань, та залишається актуальним об’єктом наукового осмислення в сучасному дискурсі. Соціальна адаптація, безперечно, є ключовою складовою життєвого шляху військовослужбовця, особливо в умовах російсько-української війни, коли від її ефективності залежить не лише особисте благополуччя ветерана, а й стійкість усього суспільства.

Для подальшого нашого дослідження вважаємо необхідним розкрити поняття «реінтеграція».

На думку науковців поняття та процес реінтеграції дещо схожий та сумісний із адаптацією, проте цей феномен має інший спектр трактування та складові цього процесу.

Поняття реінтеграції розглядається у наукових працях таких дослідників, як О. Маклаков, Д. Ольшанський, С. Мадді, П. Костенков, Є. Потапчук та інші. На думку М. Панова, «реінтеграція» — це етап відновлення прихованих (діючих) функцій та адаптаційних механізмів, призначених для збереження й захисту здоров'я людини [52]. Ми поділяємо цю позицію, оскільки процес реінтеграції дійсно передбачає відновлення внутрішніх ресурсів особистості, що є надзвичайно важливим у посттравматичний період, особливо в умовах війни.

О. Сафін трактує реінтеграцію як «комплекс заходів, які відновлюють фізіологічні та психофізіологічні реакції людини, тим самим допомагаючи без втрат пристосуватися до нових умов праці й побуту» [69]. Для нашого дослідження це визначення є особливо цінним, оскільки акцентує увагу на важливому аспекті — необхідності проходження процесу реінтеграції без втрат для особистості, що має надзвичайне значення в умовах повернення військовослужбовців до мирного життя.

Т. Соченко та І. Моначин у своїх дослідженнях трактують поняття «реінтеграція» як «необхідний і важливий процес відновлення психічного та соціального здоров'я і статусу особистості, яка перебувала на військовій службі або вже повернулася до звичного соціального середовища; це також процес підвищення адаптивних можливостей ветерана війни чи військовослужбовця» [71]. Ми поділяємо цю позицію, оскільки ефективне відновлення після служби неможливе без уваги до загального стану здоров'я та функціонування організму військовослужбовця.

Видатний учений Р. Троцький визначає «соціальну реінтеграцію» як процес, що передбачає необхідний та організований супровід фахівців різних напрямів. Такий супровід охоплює надання психологічної, медико-соціальної допомоги, а також комплекс реабілітаційних заходів, спрямованих на підтримку військовослужбовця у поверненні до звичного способу життя та формуванні нового світогляду [75]. Ми поділяємо цю позицію, адже ветерани й військові дійсно потребують підтримки та професійного супроводу у вирішенні життєвих

і реабілітаційних питань.

В. Селянінова описує соціальну реінтеграцію як організований комплекс заходів, який має охоплювати аспекти відновлення військовослужбовця, зокрема його послаблених, але не втрачених психофізіологічних реакцій. Такий підхід, на думку дослідниці, сприятиме ефективному пристосуванню до нових умов життя після завершення служби [70].

Г. Терещук визначає поняття «реадаптація» як «необхідний процес реабілітації, у межах якого можуть застосовуватися психосоціальні методи впливу на особистість, стимулювання соціальної активності військовослужбовців (трудова терапія, професійне навчання або перенавчання), а також робота з родичами військових та надання їм відповідних знань» [73]. Зважаючи на вищезазначене, можемо зробити висновок, що реадаптація дійсно є складовою частиною комплексної реабілітації осіб, які брали участь у воєнних діях або проходили військову службу.

З урахуванням аналізу досліджень сучасних науковців, ми розробили власне трактування поняття «реінтеграція». У нашому розумінні це — процес, що обов’язково охоплює етапи реабілітації та відновлення ветерана війни або військовослужбовця, передбачає здійснення комплексу заходів, ініційованих державою або відповідними центрами підтримки. Ці заходи мають бути спрямовані на активізацію соціальної участі, стабілізацію психологічного, фізичного та соціального здоров’я, а також забезпечення повноцінного повернення зазначеної категорії осіб до мирного, звичайного життя.

Опис наукових підходів до визначення феномену «реінтеграція» дозволяє зробити висновок, що цей процес є надзвичайно важливим для відновлення практично кожного військовослужбовця або ветерана. У контексті нашого дослідження ключовими також є такі поняття, як «ветеран», «військовослужбовець», «член родини військовослужбовця» та «воєнний стан». Тому доцільним є звернення до наукової літератури та досліджень провідних учених з метою уточнення змісту й особливостей трактування зазначених термінів.

Н. Тілікіна та І. Пєша визначають поняття «ветеран» як особистість, яка має досвід військової служби або участі у бойових діях — незалежно від того, чи є вона професійним військовим, чи цивільною особою, залученою до виконання обов'язків у сфері оборони. На думку вчених, для таких осіб важливою є наявність офіційно визнаного статусу, який має бути належно оформлений та супроводжуватися державною підтримкою. Ветерани повинні отримувати передбачені пільги, соціальний і правовий захист, а також допомогу та розуміння з боку суспільства і найближчого оточення [74].

О. Кухарчук визначає поняття «військовослужбовець» як особу, яка є громадянином держави, проходить військове навчання, підготовку та службу в Збройних Силах України або інших військових формуваннях. На думку науковця, це особа, яка має визначений статус та відповідний документ, що підтверджує її належність до військової діяльності [37]. Ми поділяємо цю позицію, оскільки вважаємо, що військовослужбовець повинен пройти відповідну підготовку для належного виконання покладених на нього службових обов'язків.

З урахуванням досліджень вчених та напрацювань у науковому середовищі можна стверджувати, що для військовослужбовця надзвичайно важливою є підтримка з боку родини та близького оточення. Саме тому сім'я військового має отримувати належну допомогу та супровід з боку держави й відповідних установ. Цю тезу підтверджує Концепція державної політики щодо ветеранів та членів їхніх сімей, у якій підкреслюється важлива роль родини у підтримці якості військової служби, а також у забезпеченні психологічної та соціальної стабільності військовослужбовця [34].

Поняття «член родини військовослужбовця» у науковій літературі трактується як особи, що мають родинний зв'язок із військовим. Це можуть бути чоловік або дружина, діти, батьки військовослужбовця чи ветерана — тобто найближче оточення, яке безпосередньо бере участь у підтримці військового [73]. Усі наведені вище поняття є особливо значущими та набувають особливої актуальності саме в умовах воєнного стану в країні, а

також під час активної чи так званої «замороженої» фази збройного конфлікту.

С. Шевченко визначає воєнний стан як «певний особливий стан, порядок чи систему управління, що запроваджується на всій території держави або в окремих її регіонах у разі оголошення війни, виникнення збройного конфлікту чи відкритого протистояння» [77]. Ми поділяємо це трактування, адже воєнний стан, перш за все, є наслідком збройного конфлікту, який супроводжується втратами як серед військових, так і серед цивільного населення. На нашу думку, цей період є надзвичайно складним для всього суспільства та держави в цілому, оскільки саме в умовах воєнного стану спостерігається нестабільність в економічній, політичній та соціальній сферах. Зокрема, масовий виїзд громадян, які могли б стати рушійною силою відбудови країни, спричинив зміну демографічного балансу — наразі в державі переважає частка осіб пенсійного та похилого віку над чисельністю молоді.

Отже, у межах цього підрозділу було здійснено аналіз і узагальнення трактувань основних понять, що становлять теоретичне підґрунтя теми кваліфікаційної роботи. Представлено наукові підходи до розуміння понять «соціальна адаптація», «реінтеграція», «реадаптація», «військовослужбовець», «ветеран», «член родини військовослужбовця» та «воєнний стан», а також запропоновано авторські формулювання окремих з них. Перспективою подальшого дослідження є аналіз наукових засад і підходів до вивчення проблем соціальної реінтеграції військовослужбовців у контексті російсько-української війни.

1.2. Теоретичний дискурс дослідження соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців за сучасних умов

У сучасних умовах соціальна реінтеграція набуває особливої актуальності для військовослужбовців, оскільки є ключовим елементом їхнього відновлення як під час війни, так і в післявоєнний період. Ефективна соціальна адаптація неможлива без належної участі армії, функціонування суспільства як підтримувального середовища, а також чітко організованої роботи інститутів

соціального захисту.

Розкриємо погляди вчених на процес соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців. Так, А. Артеменко та К. Батаєва у своєму дослідженні «Мілітарна ідентичність та соціальна адаптація ветеранів» [3] акцентують увагу на важливості вже сформованої ідентичності військовослужбовця у процесі його соціальної адаптації. За їхніми спостереженнями, мілітарна ідентичність формується як відчуття належності до певної території, умов виконання служби, військової спільноти та загального контексту військового середовища, в якому перебувала особа. З огляду на це, в період повернення до мирного життя у багатьох ветеранів активізується так званий «інстинкт повернення» — глибинне прагнення знову долучитися до бойових дій або підтримати побратимів, навіть попри наявні поранення чи погіршення стану здоров'я. Така поведінка є результатом міцної психологічної прив'язаності до військового колективу та бойового досвіду.

В. Якимець наголошує на взамозв'язку соціальної адаптації, реадаптації та реабілітації. Вчений наголошує, що у цьому процесі має бути забезпечена гарантована психологічна допомога та реабілітація військовослужбовців [13]. Ми підтримуємо думку вченого, що дійсно процес адаптації має бути взаємопов'язаним із реабілітацією та реінтеграцією.

Цінним для нашого дослідження є наукові праці В. Вишньовського, який, досліджуючи соціально-психологічну реадаптацію учасників бойових дій, акцентує увагу на різновидах реадаптації та її ключовому значенні для успішного повернення військовослужбовців до мирного життя [9].Видами соціальної реінтеграції на думку вченого є рис1.1. [9].

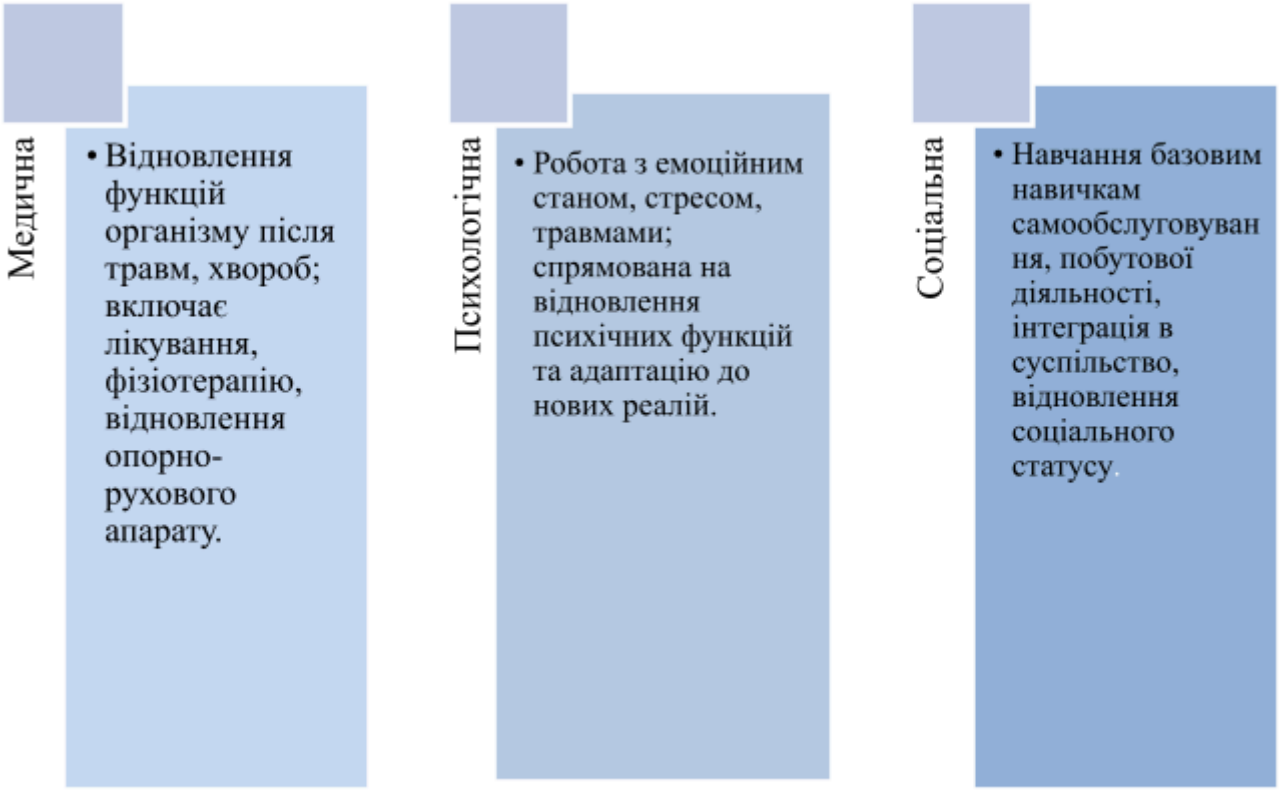

Рисунок 1.1 – Види реінтеграції військових

З огляду на вищезазначене, можемо зробити висновок, що види реінтеграції практично охоплюють усі сфери життя військовослужбовця. Вони передбачають подолання викликів, зустріч із психологічними травмами та стресами, проходження етапів відновлення, а також подолання різноманітних перешкод на цьому шляху. У цьому контексті ключову роль відіграє не лише фізичне здоров’я, а передусім психологічне, моральне й соціально-емоційне благополуччя особистості.

М. Базаєва досліджує витоки новітньої структури та інституціоналізацію державної політики щодо ветеранів у США, з урахуванням досвіду європейських країн. У своїй роботі дослідниця акцентує увагу на необхідності забезпечення ефективного процесу адаптації не лише самих військовослужбовців, а й членів їхніх родин. Такий підхід передбачає консолідацію зусиль усіх соціальних інститутів з метою досягнення спільної мети — повноцінного відновлення ветеранів та успішної адаптації

мобілізованих осіб до умов, викликів і впливів, пов’язаних із війною [9].

Ю. Бриндіков, досліджуючи зарубіжний досвід реабілітації військовослужбовців — учасників бойових дій, підкреслює важливість процесу адаптації до нових умов життя. На його думку, якщо особа зазнала травми, яка впливає на стан здоров’я, вона вже не здатна функціонувати так, як раніше. У зв’язку з цим виникає необхідність пристосування до нових обставин, зміни ставлення до себе і до навколишнього середовища, а іноді й до пошуку альтернативного способу існування з урахуванням набутих фізичних чи психологічних обмежень [6].

О. Власюк підкреслює, що процес соціальної реінтеграції передбачає відновлення особистості через реалізацію її основних форм — соціально-побутової, психологічної та професійної. У цьому контексті особа, яка вже пройшла військову службу або щойно розпочала її, стикається з необхідністю адаптації до нових умов та налаштування на виконання нового функціонального навантаження. [10].М.

М. Головатий та М. Панасюк у своїх наукових розвідках наголошують на ключових аспектах організації успішної соціальної реінтеграції військовослужбовців. Зокрема, дослідники акцентують увагу на важливості соціального супроводу, забезпечення соціального захисту, підтримки та надання необхідної допомоги, а також на вирішенні питань, пов’язаних із доступом військових та їхніх родин до якісних соціальних послуг [14].

К. Денисов, досліджуючи питання, пов’язані з ветеранами російсько-української війни, зазначає, що ця категорія осіб виступає як агенти національного економічного розвитку. У зв’язку з цим їхня підтримка у процесі реінтеграції є надзвичайно важливою та необхідною [19]. Ми поділяємо думку науковця, адже як військовослужбовці, так і ветерани відіграють важливу роль у збереженні соціально-економічної стабільності держави, а також у її подальшому розвитку в умовах російсько-української війни та в післявоєнний період.

А. Єна, В. Маслюк та А. Сергієнко у своїх наукових дослідженнях

акцентують увагу на актуальності та організаційних засадах медико-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції. Науковці підкреслюють, що в умовах російсько-української війни процес медико-психологічної реабілітації, а також соціальної реінтеграції до звичного мирного життя є надзвичайно складним та психологічно важким для осіб, які пройшли військову службу [22].

Особливо цінними для нашого дослідження є наукові праці Ю. Каплана та А. Двігун, у яких дослідники розкривають особливості адаптації та реінтеграції ветеранів війни до мирного життя. Вчені наголошують, що цей процес є багатогранним і передбачає поступову зміну способу життя: людина звикає жити по-новому. Військовослужбовець, який довгий час перебував у стані постійної напруги, готовності до бою та відчуття небезпеки, може мати значні труднощі з пристосуванням до спокійного побуту, тиші ночі чи звичного ранку. Такі особи особливо потребують психологічної допомоги, професійного супроводу та знань щодо методів самовідновлення [27]. Ми повністю підтримуємо цю думку, адже саме в таких умовах у ветеранів часто виникають панічні атаки, нервові зриви, розлади сну, втрата інтересу до повсякденного життя, руйнування системи цінностей, відчуження від традицій та близьких.

Науковці О. Клименко та Г. Чепурко у своїх дослідженнях розглядають проблему соціальної реінтеграції ветеранів війни в контексті адаптації. Вони наголошують, що у межах активної адаптації ветеран виступає як активний учасник процесу соціалізації, прагнучи змінити середовище відповідно до власних потреб та уявлень, тобто — адаптувати соціальне оточення під себе. Натомість у разі пасивної адаптації військовослужбовець, навпаки, намагається пристосуватися до наявних умов соціального середовища та довкілля загалом [29].

О. Куценко у своєму науковому дослідженні порушує питання психологічної адаптації ветеранів АТО/ООС, акцентуючи увагу на ключових бар’єрах і факторах, що впливають на цей процес. Дослідник зазначає, що перешкодами для успішної адаптації є:

– негативне ставлення родини та оточуючого суспільства до самого ветерана;

– недостатньо забезпечена підтримка та соціальний супровід і захист ветерана та його родини,

– недостатнє фінансування держави соціальних інститутів та установ, які мають забезпечувати цей процес злагодженим та успішним.;

– небажання самого ветерана повертатись до звичайного життя [38].

Ми підтримуємо думку науковця, що вищезазначені аспекти психологічної адаптації дійсно мають місце у процесі соціальної реінтеграції, як повернення ветерана до мирного життя. Вони істотно ускладнюють його здатність до повноцінної соціалізації, працевлаштування, ведення звичного способу життя та відновлення родинних і соціальних зв'язків. Зокрема, ці бар'єри можуть спричиняти ізоляцію, постійне перебування поза домом, емоційне відчуження від близьких, що перешкоджає формуванню нової якості життя після військової служби.

М. Мальований та Ю. Уляніч у своїх наукових дослідженнях аналізують зарубіжний досвід професійної та соціальної адаптації військовослужбовців [43]. У межах цього аналізу вчені підкреслюють важливість соціальної реінтеграції ветерана в рамках професійного колективу — як у новому середовищі, так і в тому, до якого він повертається після служби. У такій ситуації ветеран стикається з необхідністю налагодження соціальних зв'язків із колегами, що часто відбувається в нових умовах. Проте, як зауважують дослідники, через нестачу знань і навичок спілкування з ветеранами, колеги не завжди здатні надати необхідну підтримку, а іноді навіть можуть завдати шкоди нетактовними запитаннями або некоректним ставленням. Подібний соціальний тиск має негативний вплив на соціально-емоційне благополуччя ветерана та його психічне здоров'я.

Науковець І. Мамаєв у своєму дослідженні подає огляд іноземного досвіду професійної реінтеграції ветеранів війни. Дослідник наголошує, що в європейських країнах до цієї категорії осіб ставляться з обережністю — у

розумінні підтримки, поваги та розуміння специфіки їхнього досвіду. Ветеранам надається реальна можливість повернутися до звичайного життя та професійної діяльності. Зокрема, навіть за наявності травм, держава сприяє їхньому перенавчанню й здобуттю нових знань відповідно до рівня здоров'я, індивідуальних можливостей і кола інтересів [45]. На нашу думку, такий підхід є виваженим і ефективним, оскільки за період військової служби у ветерана можуть змінитися погляди на професійну діяльність, з'явитися нові інтереси та бажання опанувати актуальні професії, що відповідають його новому життєвому досвіду.

Науковці М. Махлузарідзе, В. Харченко та П. Середа у своїх дослідженнях розкривають особливості реінтеграції ветеранів до цивільного життя, а також окреслюють ключові напрями для посилення процесу реінтеграції ветеранів і ветеранок в Україні [46]. Вчені акцентують увагу на важливості врахування принципів гендерної рівності під час організації процесу реінтеграції, адже кількість жінок, які беруть участь у захисті держави, невпинно зростає. Жінки-військовослужбовиці, так само як і чоловіки, потребують комплексної підтримки, професійного супроводу, доступу до медичної допомоги, психологічної реабілітації та сприяння з боку суспільства, родини й держави загалом.

Важливим для нашого дослідження є також наукова праця І. Чернишової, П. Юліана та Б. Олени, у якій розкриваються аспекти інтеграції ветеранів щодо організаційного середовища після повернення з війни. У межах зазначеного дослідження вчені представляють модель організації процесу адаптації після завершення військової служби, в якій окреслено основні виклики та перспективи професійної і соціальної інтеграції ветеранів. Окрему увагу дослідники приділяють необхідності створення спеціалізованих навчальних центрів і центрів підтримки родин, де члени сімей військових могли б отримати знання, уміння та навички, необхідні для ефективної підтримки ветерана. Адже обізнана дружина, донька чи інший родич можуть не лише допомогти військовому уникнути додаткових психологічних навантажень, а й зберегти

власну емоційну рівновагу [76]. Ми повністю підтримуємо думку науковців, адже в сучасних умовах це є одним із ключових аспектів успішної соціальної реінтеграції військовослужбовців та ветеранів.

Отже, у цьому підрозділі ми глибоко дослідили процес адаптації, представили види реадаптації, звернулись до праць науковців, які стали особливо Отже, у цьому підрозділі нами було глибоко проаналізовано процес адаптації військовослужбовців і ветеранів, розглянуто основні види реадаптації, а також здійснено огляд наукових праць, які стали особливо цінними для нашого дослідження. Представлені наукові підходи дали змогу окреслити ключові проблеми та виклики, з якими стикаються військові у процесі повернення до мирного життя. Перспективами подальших досліджень є поглиблений аналіз сучасних теоретико-методологічних підходів до вивчення соціальної адаптації ветеранів та військовослужбовців, а також розробка ефективних механізмів підтримки цієї категорії осіб.Перспективами подальшого дослідження є аналіз сучасних теоретико-методологічних підходів дослідження соціальної адаптації ветеранів та військовослужбовців.

1.3. Сучасні теоретико-методологічні підходи дослідження соціальної адаптації ветеранів та військовослужбовців

У межах структури нашого дослідження ми використали два основні рівні: емпіричний та теоретичний. Зазначимо що, емпіричний та теоретичний рівні наукового пізнання розрізняються за своїм пізнавальним спрямуванням. На емпіричному рівні даного дослідження ми зосереджувались на описі явищ і фіксації зовнішніх, безпосередньо спостережуваних зв’язків між ними, без заглиблення у глибинні, сутнісні причини. Ми досліджували дежавні та гроомадські програми підтримки ветеранів, кейс стаді їх повернення до цивільного життя.

Натомість на теоретичному рівні даного дослідження ми намагались виявити внутрішні закономірності, й, здійснити розкриття причинно-наслідкових та сутнісних зв’язків між явищами. В першу чергу ми

використали емпіричні методи.

Одним із найбільш поширених способів емпіричного дослідження є спостереження — цілеспрямований, пасивний процес вивчення об’єктів, що базується переважно на інформації, отриманій за допомогою органів чуття (відчуттів, сприйняття, уявлень). Спостереження може здійснюватися як безпосередньо, так і опосередковано — за допомогою спеціальних приладів або технічних засобів. Із розвитком науки спостереження стає дедалі складнішим і все більше технічно опосередкованим. Ми використовували включене спостереження під час комунікації з співробітниками ветеранського простору «VETERAN PRO. Запоріжжя» (м.Запоріжжя, просп. Соборний, 29)

Для нашого дослідження, спостереження є складовою частиною експериментального дослідження і завжди вимагає інтерпретації отриманих результатів, тобто їх описового аналізу.

Зазначимо, що особливі складнощі метод спостереження становить у соціально-поведінкових науках, оскільки результати таких досліджень значною мірою залежать від особистісних характеристик дослідника: його життєвих установок, рівня наукової підготовки, зацікавленості та суб’єктивного сприйняття. Автор даного дослідження є діючим військовослужбовцем, й, однозначно, здійснював відповідну рефлексію, враховуючи свій особистий досвід.

У процесі спостереження ми спирались на визначену ідею, гіпотезу та теоретичну концепцію. Ми не фіксували всі можливі події, а цілеспрямовано відбирали ті факти, що можуть підтвердити або спростувати наші наукові припущення. Важливим етапом був відбір репрезентативної інформації — тобто такої, що найточніше відображає досліджувану реальність у її взаємозв’язках і закономірностях.

Зазначимо, що інтерпретація результатів спостереження завжди здійснювалась через призму певних теоретичних підходів, які формують розуміння та пояснення зафіксованих соціальних явищ.

Також нами був використаний уявний (або мисленнєвий) експеримент —

система логічних і розумових дій, що здійснюються не з реальними об'єктами, а з їх концептуальними образами. Такий експеримент є теоретичною моделлю реальної експериментальної ситуації, де дослідник оперує не фізичними предметами та умовами, а їх абстрактними уявленнями.

Паралельно все активніше розвивається сфера соціального експерименту, що спрямований на впровадження нових форм соціальної організації та оптимізацію управлінських рішень у суспільстві. У цьому випадку об'єктом експерименту виступає група людей, яка водночас є й активним учасником процесу. Тому дослідник має враховувати інтереси та етичні аспекти щодо цієї групи. До того ж, сам науковець стає частиною досліджуваної ситуації, що додає експерименту інтерактивного й міжособистісного виміру.

Порівняння — це пізнавальна операція, яка дає змогу виявити подібності та відмінності між об’єктами, або ж між різними етапами розвитку одного й того самого об’єкта. Інакше кажучи, йдеться про встановлення їх співпадінь і розбіжностей (тотожностей і відмінностей). Порівнювати — означає зіставляти об’єкти між собою з метою з’ясування їх взаємозв’язку або пропорцій. Цей метод дозволяє виявити як кількісні, так і якісні характеристики, що визначають природу досліджуваних явищ.

Порівняння лежить в основі таких методів, як аналогія та порівняльно-історичний підхід. Застосовуючи цей метод, дослідник має змогу виявити спільні та відмінні риси історичних і сучасних явищ, а також простежити різні етапи розвитку одного явища або особливості співіснування різних явищ у певний період. Це, у свою чергу, дає змогу визначити тенденції розвитку.

Головне значення порівняння полягає в тому, що воно дозволяє здобути нову інформацію не лише про властивості порівнюваних об’єктів, а й про їх взаємозв’язки — як прямі, так і опосередковані. У багатьох випадках це дає змогу зробити висновки про загальні закономірності функціонування та розвитку явищ.

Навіть якщо порівняння спочатку слугує лише засобом пошуку

інформації, воно поступово перетворюється на важливий інструмент пізнання, що робить його одним із найефективніших методів наукового дослідження.

Метод «case-study» з елементами порівняння застосовується тоді, коли аналізується одне конкретне явище чи процес у контексті його співвідношення з іншими подібними феноменами. Хоча дехто не вважає такий підхід класичним порівняльним дослідженням, більшість науковців погоджується, що у межах досліджень окремого випадку (case-study) часто простежується порівняльний акцент. Особливістю такого методу є те, що він базується не на логіці вибірки (sampling), як у традиційних кількісних дослідженнях, а на логіці реплікації — тобто відтворення результатів у кількох аналогічних випадках, що є характерною рисою множинних експериментів.

Бінарне порівняння — це дослідницька стратегія, спрямована на аналіз двох феноменів з метою виявлення їх спільних та унікальних рис у процесі розвитку. Виділяють два основні типи бінарних порівнянь:

- непряме бінарне порівняння здійснюється тоді, коли один із об’єктів аналізу обирається як контрастний або нетиповий, і його оцінка значною мірою залежить від суб’єктивного бачення дослідника.

- пряме бінарне порівняння передбачає безпосереднє зіставлення двох явищ, найчастіше у контексті історичного підходу, що дозволяє включити обидва феномени в межі одного дослідження та простежити їхню динаміку у взаємозв’язку.

- крос-темпоральні порівняння.

У сучасних порівняльних дослідженнях час дедалі частіше розглядається як ключова змінна, що дає змогу подолати статичність аналізу. Залучення часової перспективи дозволяє досліднику не лише фіксувати стан явища, а й вивчати його розвиток у динаміці.

Зазначимо, що соціолог Нейл Смелзер наголошував, що динамічний порівняльний аналіз є складнішим за статичний, оскільки в ньому час виступає активною змінною, яка впливає на взаємозв’язок між залежними та незалежними чинниками. Згідно з його підходом, просте порівняння двох

моментів у часі (наприклад, ситуацій на початку і в кінці певного періоду) ще не є динамічним аналізом. Справжньої динаміки порівняння набуває лише тоді, коли дослідник простежує зміни певної характеристики впродовж визначеного часово́го проміжку, аналізуючи тенденції та закономірності розвитку.

Результати порівняльного аналізу можуть спонукати дослідника до критичного переосмислення власних уявлень про ті чи інші явища об’єктивної дійсності. Такі уявлення часто формуються під час вивчення окремих феноменів і можуть помилково сприйматися як універсальні закономірності.

Порівняння дає змогу виявити специфічні риси, притаманні різним явищам, які раніше могли залишатися поза полем зору дослідника. Це розширює його науковий погляд і дозволяє уникати узагальнень, не підкріплених широким емпіричним матеріалом.

Отже, порівняння процесів і явищ сприяє глибшому розумінню їх загальних і відмінних властивостей, а також дає змогу простежити тенденції та напрями їх розвитку.

Описання — це система процедур, що охоплює збір, первинний аналіз і подання даних, а також їх характеристик. Як правило, описання виступає першим етапом наукового дослідження, слугуючи основою для подальшого поглибленого аналізу.

Послідовне застосування описового методу передбачає дотримання ряду усталених норм:

- чітке визначення об’єкта описання, з дотриманням його предметної конкретності;

- послідовне подання ознак, параметрів і характеристик об’єкта, що мають бути узгоджені з цілями й завданнями дослідження;

- організована обробка зібраного матеріалу, яка включає процедури угрупування, класифікації та систематизації даних.

Описовий метод є особливо цінним у тих випадках, коли відсутня можливість провести тестування або здійснити вимірювання великої кількості зразків, що зазвичай необхідно для повноцінних кількісних експериментів.

Цей метод широко застосовується в таких галузях, як антропологія, психологія та соціологія, де дослідники спостерігають за природною поведінкою об’єкта без втручання або впливу на нього. Також описовий підхід активно використовують маркетологи — для аналізу звичок покупців, а також компанії, які досліджують етичні та поведінкові аспекти персоналу.

Варто зазначити, що результати, отримані за допомогою описового методу, не можуть слугувати категоричним підтвердженням або спростуванням гіпотези. Проте, за умови усвідомлення методологічних обмежень, описовий метод є ефективним інструментом дослідження в багатьох наукових дисциплінах.

Серед недоліків описового методу дослідження варто відзначити, що відсутність керованих змінних унеможливлює статистичний аналіз отриманих результатів. Саме через це багато науковців вважають цей тип дослідження недостатньо надійним і не зовсім науковим.

Крім того, результати описового дослідження не підлягають точному відтворенню, а отже, реплікація експерименту або повторна перевірка результатів у класичному розумінні стає неможливою.

Попри це, описовий метод залишається важливим інструментом дослідницької практики, особливо на етапі попереднього вивчення об’єкта, де застосування кількісних методів є ще недоцільним або неможливим. І хоча дійсно існують обмеження, пов’язані зі статистичною валідністю, за умови чіткого усвідомлення цих меж описовий метод може бути надзвичайно цінним у різних галузях науки.

Загальнологічні методи є універсальними інструментами, що застосовуються у всіх формах пізнання — від буденного і наукового до філософського. Логіка слугує кожній людині своєрідним «органоном» — інструментом мислення, який забезпечує виконання різноманітних інтелектуальних операцій.

У цьому контексті поняття «органон» (тобто набір розумових процедур, необхідних для дослідження) активно використовувалося ще в працях

Арістотеля, що були об’єднані під назвою «Аналітика». Сам термін «логіка» з’явився пізніше, щоб узагальнити всі арістотелівські твори, присвячені цьому напряму.

Арістотель розглядав логіку як метод, який дозволяє робити висновки з певних передумов (засновків) та перевіряти правильність цих висновків відповідно до законів логіки. Саме так логіка функціонує як інструмент наукового обґрунтування.

Далі розглянемо основні загальнологічні методи, які були застосовані в данному дослідженні.

Аналіз — це процес розчленування об'єкта на окремі елементи з метою їх самостійного вивчення. Цей метод широко використовується як у практичній, так і в теоретичній (розумовій) діяльності.

Серед основних форм аналізу можна виокремити: механічне розчленування об'єкта на частини;- визначення динамічного складу — встановлення змінних елементів у структурі об'єкта; виявлення форм взаємодії між частинами цілого; знаходження причинно-наслідкових зв’язків між явищами; аналіз структури знання та його рівнів.

Окремим різновидом аналітичного підходу є класифікація — поділ множин об’єктів на підкласи за певними ознаками, а також періодизація — поділ історичного чи процесуального матеріалу на окремі періоди. Особливий тип аналізу — це логічний аналіз, який полягає у дослідженні результатів пізнавальної діяльності, виражених мовними засобами (як природними, так і формалізованими), з опорою на закони логіки

Логічний аналіз — це метод пізнавальної діяльності, спрямований на дослідження знання, оформленого у вигляді тексту, з позицій формальної логіки. Він охоплює низку взаємопов’язаних операцій: виявлення структурних елементів знання — таких як види, типи, рівні — та аналіз їх взаємозв’язків у межах тексту; аналіз істинності або хибності висловлювань, що містяться в тексті; уточнення понятійного апарату — термінів, категорій і визначень, через які знання формалізується й передається; перевірка знання на логічну

несуперечність та обґрунтованість, тобто оцінка його внутрішньої логічної узгодженості.

Синтез — це пізнавальний метод, що полягає в об’єднанні раніше виокремлених елементів об’єкта в єдину цілісну систему. У результаті синтезу виникає якісно нове утворення, яке характеризується не лише сукупністю властивостей окремих компонентів, а й внутрішньою взаємопов’язаністю та взаємозалежністю між ними.

Операції поділу цілого на складові частини та їх об'єднання в єдину структуру позначаються термінами декомпозиція та агрегування відповідно. У вузькому значенні аналіз системи передбачає її декомпозицію — розподіл на окремі елементи з наступним визначенням їх статичних і динамічних характеристик, що вивчаються у взаємодії з іншими елементами системи та з зовнішнім середовищем.

Синтез системи, навпаки, полягає в її створенні, проєктуванні, організації або оптимізації. При цьому визначаються ті статичні та динамічні параметри, які в сукупності повинні забезпечити максимальну відповідність системи поставленим цілям і завданням. Таким чином, синтез дозволяє не просто поєднати частини, а створити нову структуру, в якій взаємодія складових елементів породжує нові якості, відсутні у них окремо.

За допомогою аналізу та синтезу систем розв’язуються важливі завдання, зокрема: визначення загальної мети дослідження та її декомпозиція на підцілі, а також уточнення головної функції системи, яка розглядається як обмеження траєкторії розвитку в просторі можливих станів або в межах допустимих ситуацій функціонування системи.

Визначимо наступні види аналізу та синтезу: структурний; функціональний; інформаційний; параметричний.

Структурний аналіз здійснюється з метою дослідження статичних характеристик системи шляхом виокремлення в її складі підсистем і елементів різного рівня, а також вивчення зв’язків між ними. Основним об'єктом такого аналізу виступають різні варіанти можливої структури системи.

Структурний синтез, у свою чергу, має на меті створення, проєктування, реорганізацію або оптимізацію системи, яка повинна відповідати заздалегідь визначеним вимогам і властивостям. Він передбачає обґрунтування множини структурних елементів, зв’язків і відношень між ними, які у своїй сукупності забезпечують максимальну відповідність системи поставленим цілям.

Сутність функціонального аналізу полягає у визначенні динамічних характеристик системи шляхом дослідження процесів зміни її станів у часі. Цей аналіз базується на прийнятих алгоритмах, принципах, способах і методах функціонування системи.

У межах функціонального аналізу розглядаються алгоритми та методи управління, а також загальний закон функціонування системи, який охоплює всі основні етапи управлінського циклу, зокрема: формулювання мети управління; збирання та обробка необхідної інформації; ухвалення рішень; планування дій; організація процесів; контроль за виконанням; реалізація прийнятих рішень.

Таким чином, функціональний аналіз дозволяє глибше зрозуміти логіку дій системи у часовій перспективі та оптимізувати її поведінку відповідно до заданих цілей. Метою функціонального синтезу є обґрунтування оптимальних характеристик функціонування системи, тобто визначення таких майбутніх станів системи, які найповніше відповідають поставленим цілям та забезпечують ефективність її роботи у перспективі.

Інформаційний аналіз зосереджується на вивченні якісних і кількісних характеристик інформаційних процесів у межах системи. Основна увага приділяється таким аспектам:

- збиранню та сприйняттю інформації, які відображають взаємодію системи із зовнішнім середовищем;
- обміну інформацією між підсистемами, що забезпечує внутрішню координацію;
- аналізу, обробленню та створенню нової інформації як результату внутрішніх процесів мислення чи обчислення;
- використанню інформації для прийняття рішень та реалізації функцій;

- інформаційному обміну з зовнішнім середовищем, що гарантує адаптивність і відкритість системи.

Таким чином, інформаційний аналіз дозволяє оцінити ефективність функціонування системи в умовах постійного інформаційного впливу. Інформаційний синтез має на меті обґрунтування оптимального обсягу інформації, а також визначення форм її подання, методів і засобів передавання, оброблення та зберігання в межах системи.

Цей процес тісно пов’язаний із інформаційним аналізом, який дозволяє встановити необхідні кількісні та якісні характеристики інформації, що використовується в процесі функціонування системи. Відтак, інформаційний синтез доповнює аналітичний етап, забезпечуючи побудову інформаційної структури, яка найкраще відповідає вимогам управління, ефективності та адаптивності системи.

Параметричний аналіз спрямований на визначення необхідної та достатньої сукупності узагальнених і часткових показників, які утворюють ієрархічну структуру та відображають найбільш суттєві властивості системи. Ці показники слугують основою для кількісної оцінки функціонування системи.

Параметричний синтез, у свою чергу, передбачає обґрунтування системи показників, що дозволяють оцінити бажані властивості проєктованої системи та забезпечити загальну ефективність її функціонування. Такий підхід є ключовим при оптимізації систем відповідно до заданих цілей та обмежень.

Залежно від рівня пізнання об’єкта та глибини проникнення в його сутність, у наукових дослідженнях застосовуються різні типи аналізу та синтезу: прямий (емпіричний) аналіз і синтез — використовуються на початковому етапі вивчення об’єкта, коли дослідник здійснює поверхневе ознайомлення з явищем без глибокого теоретичного осмислення;- зворотний (елементарно-теоретичний) аналіз і синтез — застосовуються на етапі встановлення причинно-наслідкових зв’язків (детермінації), коли формується початкове теоретичне розуміння структури об’єкта; структурно-генетичний аналіз і синтез — використовуються на найглибшій стадії дослідження, що

передбачає осягнення сутнісних характеристик явища, його внутрішньої логіки розвитку та генези.

Індукція — це логічний метод пізнання, який полягає в узагальненні результатів спостережень, дослідів та емпіричних даних, тобто у русі мислення від окремих фактів до формулювання загальних висновків. Цей підхід є фундаментальним для формування гіпотез і теорій на основі конкретного дослідницького досвіду.

Дедукція — це, по-перше, логічний перехід від загального до конкретного, тобто виведення одиничного положення на основі загального знання. По-друге, це процес логічного міркування, що полягає у виведенні висновків із певних вихідних положень (посилок) відповідно до правил формальної логіки.

Сутність дедуктивного методу полягає у застосуванні загальних наукових принципів і закономірностей для аналізу та пояснення конкретних явищ.

У процесі наукового пізнання індукція та дедукція взаємодіють: на емпіричному етапі дослідження, коли здійснюється узагальнення фактів і формулювання гіпотез, домінує індукція; на теоретичному рівні, коли йдеться про систематизацію знання, побудову теорій і логічне впорядкування даних, провідною стає дедукція.

Як правило, саме за допомогою дедукції завершується процес наукового дослідження, коли на основі теоретичних висновків здійснюється перевірка та уточнення отриманого знання.

Абстрагування — це мислене відокремлення об’єкта від його зв’язків з іншими елементами. У процесі абстрагування відбувається виділення головного, суттєвого, та усунення другорядних або несуттєвих ознак, які можуть ускладнювати дослідження.

Конкретизація — це метод наукового пізнання, який полягає у виявленні суттєвих зв’язків, властивостей і відносин між об’єктами чи явищами. Вона передбачає врахування всіх реальних умов, у яких перебуває об’єкт дослідження.

Узагальнення — це процес поширення спільних характеристик групи об’єктів на всю сукупність цих об’єктів.

Аналогія — це вид умовиводу, за якого на основі подібності об’єктів за певними ознаками робиться припущення про їхню ймовірну схожість і за іншими характеристиками.

Ідеалізація — це процес формування понять, реальні аналоги яких існують лише приблизно. У результаті ідеалізації створюється теоретична модель, в якій властивості об’єкта пізнання уявно конструюються та постають у досконалішій формі, ніж у реальному світі.

Формалізація — це представлення знань про об’єкти у вигляді знаково-символічних систем. Вона ґрунтується на розмежуванні природних і штучних мов: природна мова виступає початковим етапом формалізації, тоді як штучні мови забезпечують її подальший розвиток і уточнення.

Моделювання — це метод дослідження процесів і явищ, що полягає в заміні реального об’єкта (оригіналу) іншим, схожим на нього — моделлю.

Метод експертних оцінок — це підхід до аналізу проблеми, за якого фахівці (експерти) проводять інтуїтивно-логічне оцінювання з подальшим кількісним вираженням своїх суджень і формальною обробкою отриманих результатів. Узагальнений висновок, сформований на основі оброблених експертних думок, вважається прийнятним розв’язанням проблеми.

Метод конкретно-соціологічних досліджень — це процес аналітико-синтетичної обробки та відбору релевантної інформації щодо певного аспекту правової реальності, що є об’єктом вивчення.

У межах цього методу використовуються різноманітні прийоми збору даних, зокрема: аналіз документів та офіційних джерел, усні та письмові опитування (анкетування, інтерв’ю), вивчення судової й арбітражної практики, а також дослідження громадської думки.

Метод альтернатив — це спосіб вирішення наукових проблем через порівняння і критику взаємно протилежних теорій, концепцій або гіпотез.

Історичне коріння методу альтернатив сягає філософії Сократа, який

використовував метод, відомий як маєвтика — спосіб народження істини через діалог. Суть маєвтики полягала в тому, щоб через критичну дискусію спонукати співрозмовника самостійно доходити до істини. Сократ ставив запитання, спростовував відповіді, пропонував нові гіпотези, які також піддавались критиці, допоки не знаходилося переконливе розв'язання. Він вважав, що саме через виявлення і подолання суперечностей можна дійти до істинного знання.

Розробником методу альтернатив в сучасному розумінні вважається британський філософ, логік і соціолог Карл Поппер. Саме він глибоко розкрив суть цього підходу: у процесі пізнання необхідно постійно висувати альтернативи до вже наявних гіпотез і теорій, а потім піддавати ці альтернативи критичному аналізу.

Зіткнення різних гіпотез і їх порівняльна критика дозволяють виявити нові аспекти знання про об'єкт дослідження. Критичний підхід допомагає визначити слабкі, вразливі місця гіпотези, що, у свою чергу, сприяє вдосконаленню наукового пізнання і наближенню до істини.

Окреслимо наступні класичні методологічні підходи.

Історичний підхід — це метод пізнання, який передбачає вивчення об'єкта з урахуванням його походження, становлення та розвитку. Його сутність полягає в тому, що дослідження не дасть повного й об'єктивного розуміння істини, якщо ігнорувати процес формування та еволюції самого предмета.

Саме аналіз історичних змін дозволяє глибше зрозуміти справжні властивості, особливості, зміст і динаміку розвитку об'єкта дослідження.

Системний підхід — це ключовий напрям міждисциплінарної методології наукового пізнання, який спрямований на дослідження об'єктів як складних, взаємопов'язаних систем. Його мета полягає в цілісному аналізі структури, елементів і зв'язків усередині системи, що дозволяє глибше зрозуміти функціонування та розвиток досліджуваного об'єкта.

Методологічна специфіка системного підходу полягає в тому, що його головною метою є дослідження закономірностей і механізмів формування складного об'єкта з окремих елементів. Особливий акцент робиться на вивченні

як внутрішніх, так і зовнішніх зв’язків системи, а також на процесі поєднання ключових понять у цілісну теоретичну модель. Такий підхід дозволяє розкрити сутність системної цілісності й глибше зрозуміти природу досліджуваного об’єкта. Система — це сукупність взаємопов’язаних елементів, які перебувають у певних відношеннях і взаємодії між собою, утворюючи цілісну та узгоджену єдність.

Практика застосування системного підходу характеризується такими основними положеннями:

1. Цілісність — об’єкт розглядається як єдина система, де важливими є не лише окремі елементи, а й зв’язки між ними.

2. Структурність — визначається внутрішня будова системи, склад її елементів і спосіб їх організації.

3. Ієрархічність — система має рівневу організацію, де кожен рівень може розглядатися як підсистема або частина більшої структури.

4. Функціональність — кожен елемент виконує певну функцію в межах системи, що забезпечує її загальне функціонування.

5. Взаємозв’язок із середовищем — система не ізольована, а постійно взаємодіє з зовнішнім середовищем, обмінюється інформацією, ресурсами тощо.

6. Динамізм — система здатна до змін, розвитку й адаптації відповідно до впливу внутрішніх та зовнішніх чинників.

7. Цілеспрямованість — система функціонує з урахуванням певної мети або завдання, що зумовлює напрям її розвитку.

Структурно-функціональний підхід — це похідний і логічне продовження системного підходу, який використовується для дослідження складних об’єктів. Його суть полягає в поділі об’єкта на окремі складові, вивченні зв’язків між ними та визначенні ролі кожного елементу в загальному функціонуванні системи.Цей підхід передбачає збереження цілісності об’єкта під час його взаємодії із зовнішнім середовищем, що дозволяє глибше зрозуміти як внутрішню організацію системи, так і механізми її функціонування.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

2.1. Специфіка соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців

Питання специфіки соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців активно досліджується як українськими, так і зарубіжними науковцями. У межах нашого дослідження вважаємо доцільним звернутися до робіт саме іноземних дослідників. Зокрема, важливі аспекти соціальної реінтеграції військових розглядають M. Besemann, D. Hebert, J. Thompson та R. Cooper [80]. Вчені наголошують, що підтримка та відновлення здатності ветеранів до нормального, повсякденного життя є одним із ключових завдань держави та її внутрішньої політики. Ми поділяємо цю позицію, оскільки саме держава виступає головним координатором і регулятором діяльності соціальних інститутів, які відіграють вирішальну роль у забезпеченні підтримки ветеранів війни та членів їхніх родин.

Науковиця K. Horishnia визначає, що специфіка адаптації ветеранів полягає у її тісному взаємозв’язку з процесом реабілітації. На її думку, коли військовослужбовець потрапляє до лікарні з пораненням, він мимоволі розпочинає процес адаптації, який є невід’ємною складовою успішного відновлення [81]. Водночас важливо, щоб реабілітаційні заходи забезпечувалися кваліфікованими фахівцями, які мають враховувати не лише фізичний стан військового, а й рівень його мотивації та готовності до одужання.

На взаємозв’язок між процесами реабілітації та реадаптації звертає увагу у своїх дослідженнях зарубіжний науковець M. Karpyak [82]. Дослідник розглядає підходи до поєднання соціальної реінтеграції з реабілітаційними заходами, підкреслюючи, що ефективність цих процесів значною мірою залежить від рівня підготовки фахівців, які працюють із військовими. Особливо

важливо враховувати випадки, коли військовослужбовці мають посттравматичні симптоми або не готові до інтенсивного реабілітаційного процесу. У таких випадках надмірний тиск чи пришвидшене відновлення може мати зворотний ефект — уповільнити або навіть призупинити реабілітацію.

З урахуванням досліджень вчених визначено реабілітації та реінтеграції військовослужбовців (рис.2.1.) [5].

вис

Рисунок 2. 1. Поєднання реабілітації та реінтеграції

Вчений S. Simcox зазначає, що соціальна реінтеграція та реабілітація є важливими елементами, які сприяють успішному поверненню військовослужбовців, ветеранів війни та їхніх родин до звичного, спокійного життя, забезпечуючи їх соціальне та емоційне благополуччя. У свою чергу, науковці E. Spikol, J. Ross та E. McGlinchey у своїх дослідженнях підкреслюють значущість інституційного підходу до соціалізації, який, на їхню думку, визначає ефективність процесу реінтеграціїї військовослужбовців і ветеранів. Згідно з цим підходом, суспільство розглядається як система взаємодіючих інститутів, які відіграють ключову роль у забезпеченні підтримки та реінтеграції військових у мирне життя [84].

На нашу думку, однією зі специфічних особливостей процесу реінтеграції

є вплив соціального середовища — суспільства та найближчого оточення — на особистість військовослужбовця. Людина, яка постійно зазнає впливу з боку оточення, особливо якщо цей вплив має негативне забарвлення, не зможе швидко та ефективно пройти шлях адаптації або реінтеграції. Вплив суспільства є визначальним чинником у формуванні психологічної стійкості ветерана, його мотивації та бажання повернутися до повноцінного життя.

З урахуванням аналізу соціологічної, психологічної літератури, а також робіт сучасних науковців, у нашому дослідженні було визначено основні чинники з його бойового минулого, що впливають на процес адаптації та реінтеграції військовослужбовців і ветеранів. (рис.2.2)

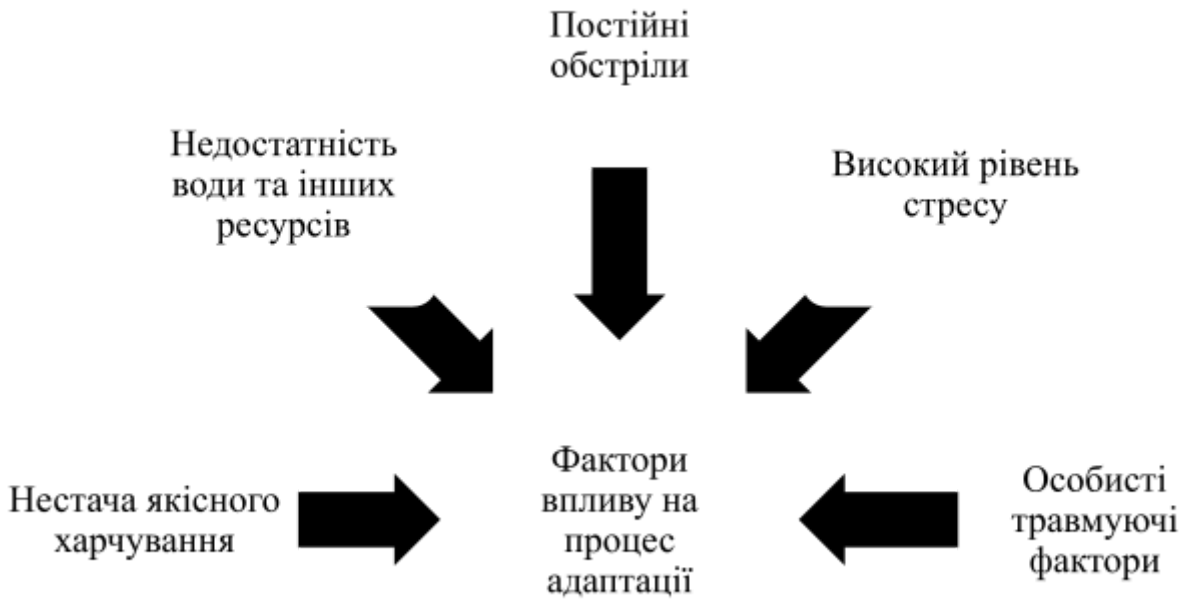

Рисунок 2. 2. Чинники впливу на процес адаптації військових

Означені чинники впливу на особистість військовослужбовця зустрічаються досить часто в умовах бойових дій. Зокрема, нестача якісного харчування, постійні обстріли та загроза життю призводять до глибокого і травматичного стресу, що негативно впливає на загальний стан здоров’я. Людина, яка перебуває в постійному стані страху та тривоги, не здатна

зосередитися, бути уважною чи діяти послідовно. Це, у свою чергу, знижує здатність до самозахисту, ускладнює прийняття рішень і послаблює мотивацію до збереження життя та реінтеграції після повернення до мирного середовища.

Високий рівень стресу може спричиняти фізіологічні прояви з боку організму як ветерана, так і військовослужбовця. У цьому контексті важливим є й те, що труднощів зазнають і члени родин ветеранів. Перебуваючи у стані постійного стресу та хвилювання за близьку людину, їм часто важко підібрати правильні слова у спілкуванні, зберігати спокій та емоційну врівноваженість. Як наслідок, їхні дії або слова можуть бути неадекватними до ситуації, що, своєю чергою, здатне поглибити психологічний дискомфорт військовослужбовця або ветерана замість того, щоб надати необхідну підтримку.

Особисті травмуючі фактори можуть спричиняти появу негативних думок, знижувати рівень концентрації уваги та здатність військовослужбовця дотримуватись інструкцій під час виконання бойових завдань. Це, у свою чергу, підвищує ризик помилок у критичних ситуаціях. У такому контексті надзвичайно важливо надавати військовим та їхнім родинам знання щодо швидких методів саморегуляції — зокрема технік відновлення дихання або стабілізації психоемоційного стану у ситуаціях підвищеної тривоги чи стресу. Таким чином. звернемося до праць науковців, які досліджують питання реадаптації та соціальної адаптації ветеранів і членів їхніх родин. Зокрема, важливий внесок у цю сферу зробили Ю. Бриндіков [7], Н. Шеленкова [78], С. Гутник [17], Т. Захаріна [25] та інші дослідники. Їхні наукові розвідки дозволяють глибше зрозуміти як психологічні, так і соціальні аспекти повернення ветеранів до мирного життя.

Отже, у цьому підрозділі було представлено специфіку соціальної реінтеграції військовослужбовців та ветеранів війни, яка полягає насамперед у впливі комплексу чинників на перебіг цього процесу. Зокрема, проаналізовано взаємозв’язок між адаптацією та реінтеграцією, а також окреслено сутність цих понять у контексті повернення військових до мирного життя. Окрім того,

розглянуто сучасні наукові підходи до означеного питання, які дозволяють глибше зрозуміти складність процесу соціальної реінтеграції та значення підтримки як з боку суспільства, так і з боку родин військовослужбовців.

2. 2. Особливості та можливості соціальної реінтеграції ветеранів російсько-української війни

В умовах російсько-української війни ветерани та військовослужбовці особливо потребують відновлення й створення умов для повернення до звичного життя — як у попередню професійну діяльність, так і шляхом здобуття нової спеціальності. Перехід до післявоєнного відновлення відкриває широкі можливості для соціальної реінтеграції ветеранів. Опанування нових знань і професій, заняття спортом, участь у соціальних чи волонтерських ініціативах — усе це може стати шляхом до успішної соціальної реінтеграції та подолання наслідків впливу війни. У цьому процесі важливою є роль родини, яка має підтримувати ветерана в емоційному, психологічному, матеріальному плані, а також у процесі перенавчання та професійної переорієнтації.

Ю. Якименко досліджує питання впровадження механізмів політичної освіти ветеранів війни як інструменту підвищення демократичної стійкості України. Науковець підкреслює, що ветерани становлять важливу політичну складову майбутнього держави в післявоєнний період [12]. Ми підтримуємо цю позицію, адже вважаємо, що ветерани мають відігравати помітну роль на всіх рівнях державного управління, впливаючи на формування стратегічних напрямів розвитку країни, зміцнення інституцій та формування нової, стійкої національної ідентичності.

На сьогодні ветерани та військовослужбовці у процесі реінтеграції мають загрозу зустрітись із викликами до яких вони не готові: рис 2.3.

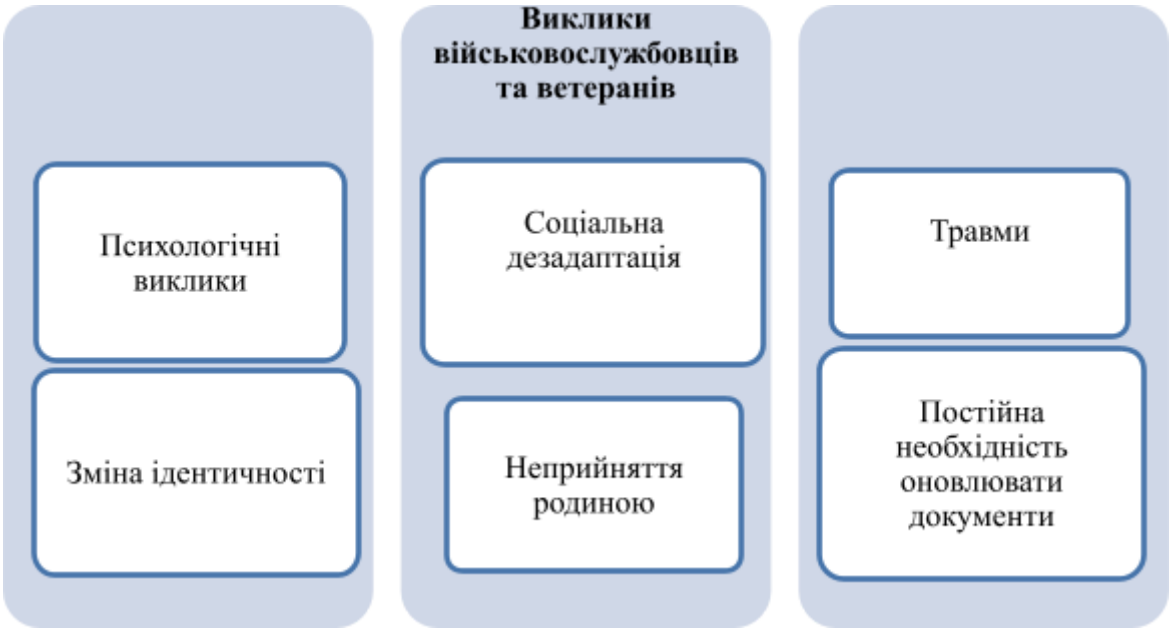

Рисунок 2. 3 Виклики військовослужбовців та ветеранів

Отже, з огляду на вище зазначене можемо прокоментувати та описати кожен виклик, що зустрічається ветерану чи військовослужбовцю на шляху соціальної реінтеграції, як відновлення та повернення до звичайного життя:

1. Психологічні виклики, з якими стикаються ветерани та військовослужбовці, включають наявність посттравматичного стресового розладу, підвищеної тривожності, панічних атак та інших реакцій організму на пережиті події. Особа, яка має бойовий досвід, змушена не лише боротися з цими наслідками, а й навчитися жити з ними, що, на жаль, не завжди вдається без належної допомоги. У цьому контексті надзвичайно важливою є ефективна психологічна адаптація, яка має здійснюватися на системному рівні із залученням фахівців, родини та суспільства.

2. Соціальна дезадаптація. Ветеран, з огляду на свій психоемоційний стан, може стати відчуженим від рідних і друзів. Навіть за наявності підтримки з боку близьких, він може проявляти агресію, уникати розмов на інші теми, окрім війни та власних переживань, незважаючи на бажання оточення повернутись до звичайного ритму життя. У такому стані військовому складно відновити наявні та налагодити нові соціальні зв’язки, що лише поглиблює його ізоляцію. Саме тому надзвичайно важливо забезпечити ветеранам доступ до підтримки з боку

соціальних установ і спеціалізованих інституцій, які допоможуть у відновленні ефективної комунікації з родиною, колегами та суспільством загалом.

3. Фізичні травми. Одним із найпоширеніших викликів, з якими стикаються ветерани та військовослужбовці, є фізичні травми. Не кожна людина готова прийняти зміни свого тіла — втрату кінцівок чи інші серйозні фізичні ушкодження. Однак ідеться не лише про фізичні, а й про глибокі психологічні травми, які супроводжують цей досвід.

Сьогодні, в умовах повномасштабної війни, українська медицина досягла значного прогресу у лікуванні та протезуванні, створено численні програми з реабілітації та відновлення. Проте кількість поранених щодня зростає, і, на жаль, існуючих ресурсів не вистачає для забезпечення усіх потреб — зокрема в якісному протезуванні. Особи, які втратили кінцівки, часто стикаються з додатковими труднощами, такими як фантомний біль, депресивні стани, травматичні переживання, пов’язані з тілесними змінами.

Ще одним викликом є ставлення суспільства до людей з інвалідністю. Часто бракує толерантності, тактовності й емпатії. Наприклад, дитина може нетактовно вказати на пораненого військового чи обговорити його зовнішність — не з наміру образити, а через відсутність відповідного виховання.

Саме тому вже на етапі шкільного навчання необхідно впроваджувати освітні програми, що формують у дітей розуміння толерантної поведінки, навички співпереживання та підтримки людей з інвалідністю. Лише тоді, коли суспільство буде готове прийняти ветеранів, підтримати їх без осуду та стигми, — процес адаптації та реінтеграції зможе бути по-справжньому успішним.

4. Зміна ідентичності. Коли роль військового завершується, перед особистістю постає складне завдання — повернутися до мирного життя, адаптуватися до умов звичайного соціального середовища та продовжити жити поза межами військової служби. Це є одним із ключових психологічних викликів, що часто супроводжується відчуттям втрати ідентичності.

Фізичний стан або отримані травми можуть унеможливити повернення до попередньої професії або реалізацію колишніх планів. У таких умовах людина

починає переосмислювати власне життя, шукати нові сенси, визначати інші життєві орієнтири та професійні шляхи. Військовий змушений знаходити нові джерела мотивації, формувати нову соціальну роль, адаптуватися до кардинально інших життєвих умов.

Цей процес часто супроводжується емоційною нестабільністю, сумнівами, почуттям розгубленості та втоми. Не завжди вдається знайти себе відразу, через що можуть виникати апатія, зневіра або навіть бажання ізолюватися. Саме в цей період вкрай важливою є підтримка — з боку родини, професійної спільноти, психологів, соціальних працівників, держави та громадських ініціатив. Лише завдяки комплексному підходу можливе формування нової ідентичності, що стане основою для соціальної реінтеграції, як повноцінного повернення до мирного життя.

5. Постійна необхідність оновлювати документи. Цей виклик можна віднести і до системних труднощів, з якими стикаються військовослужбовці та ветерани. Попри те, що в Україні створено базові механізми для оформлення статусів, соціальних допомог та інших видів державної підтримки, сам процес залишається надто бюрократизованим, складним і часто незручним.

Ветерани змушені проходити через довгі черги, збирати численні довідки, підписи та документи, слідкувати за термінами їх дії, стикатися з відсутністю належної комунікації між органами влади. Усе це створює додатковий стрес, знижує мотивацію до звернення за допомогою та може стати бар'єром для отримання законних пільг і послуг.

У результаті виникає ризик того, що частина військовослужбовців взагалі відмовиться від оформлення підтримки через втому від системних складнощів. Саме тому важливо, щоб держава забезпечила ефективну, прозору, диджиталізовану та злагоджену систему соціального обслуговування, яка би максимально спрощувала ці процеси, надавала консультації, автоматизувала оновлення та дозволяла зменшити навантаження на військових і їхні родини

В умовах сьогодення, в період повномасштабної російсько-української війни та її глибокого впливу на всі сфери життя суспільства, держава має

першочергово забезпечити ефективний соціальний супровід, всебічний соціальний захист і надання необхідних соціальних послуг усім категоріям населення, що цього потребують.

У процесі дослідження зазначеної проблематики ми звернулися до праць провідних науковців, які акцентують увагу на важливості системної підтримки з боку держави. Їхні підходи і наукові висновки підтверджують: саме комплексна соціальна допомога здатна сприяти подоланню основних викликів, з якими стикаються ветерани, військовослужбовці та їхні родини в умовах воєнного та післявоєнного періоду.

Так, Є. Гордієнко у своїх наукових розвідках акцентує увагу на механізмах реалізації державної політики соціального захисту учасників бойових дій в Україні. На думку вченого, одним із ключових напрямів має стати забезпечення та підвищення соціального престижу професії військового. Це передбачає не лише визнання їхнього внеску, а й надання гідних матеріальних гарантій — премій, винагород, пенсій, компенсацій, забезпечення житлом [5].

Д. Кіблик у своїх наукових дослідженнях, присвячених проблематиці підтримки військовослужбовців, розкриває адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики щодо забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю. До такої категорії осіб науковець відносить і військовослужбовців, які отримали інвалідність внаслідок участі в бойових діях [28].

Ми повністю погоджуємося з позицією дослідника, адже питання соціального захисту військових з інвалідністю є вкрай актуальним в умовах повномасштабної війни та потребує невідкладного вдосконалення механізмів реалізації державної політики у цьому напрямі.

Т. Коленіченко у своїх наукових працях визначає та описує соціально-психологічні детермінанти соціальної реінтеграції ветеранів гібридної війни в умовах сучасного соціуму. Вчений акцентує увагу на значущості суспільного середовища як ключового чинника підтримки ветеранів у подоланні викликів та труднощів реінтеграції [30].

Зазначимо, що ще з 2014 року — початку російської агресії проти України — ці труднощі стали помітними, і саме тоді вже варто було активно формувати та підготовлювати соціум до належної підтримки ветеранів, розвивати культуру поваги, толерантності та розуміння специфіки військового досвіду.

Питання соціально-психологічної реабілітації, соціальної роботи з ветеранами та інших напрямів підтримки висвітлюють у своїх наукових роботах такі дослідники, як Н. Колєснік [32], Н. Кривоконь [35], В. Лесков [39; 40], А. Лішун, Н. Сухицька [41], А. Мельник [47], К. Ніжейко, К. Ковалівська [51] та інші.

Науковці підкреслюють, що шлях ветерана в процесі адаптації та реінтеграції є надзвичайно складним і багатогранним, що зумовлює потребу в комплексних підходах підтримки з боку держави, соціальних служб, громадських організацій та сім'ї ветерана [79]. Про виклики ми зазначили, надалі вважаємо необхідним представити перспективи відновлення ветеранів після війни рис 2.4.:

Рисунок 2. 4 Перспективи та можливості військовослужбовців та ветеранів

Означені перспективи передбачають реальні можливості для ветеранів

щодо відновлення та успішного повернення до звичного мирного життя.

2. 3. Праксеологічні аспекти соціальної реінтеграції ветеранів за сучасних умов продовження війни

У сучасних умовах питання підтримки та захисту ветеранів і військовослужбовців набуває особливої актуальності. З огляду на це, вважаємо за доцільне у подальшому дослідженні звернутися до нормативно-правових актів, що регламентують надання допомоги, встановлення статусу військового, а також до наукових праць, присвячених цій тематиці.

У Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» [58] акцентується увага на важливості прийняття рішень та реалізації завдань, спрямованих на підтримку військовослужбовців. Враховуючи сучасні потреби та виклики, вважаємо за необхідне окреслити основні елементи грошового забезпечення військових, актуальні в умовах сьогодення. (рис.2.5.).

Рисунок 2. 5. Грошове забезпечення військових та ветеранів війни

У Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального

захисту» [59] підкреслюється необхідність своєчасного встановлення соціального статусу ветеранів відповідно до визначеної процедури. У науковому дослідженні Д. Микитюк [49] розкриваються особливості адміністративно-правового статусу учасників бойових дій на Сході України, а також окреслюються можливості та процедури його отримання.

І. Радченко у своїх дослідженнях висвітлює ключові аспекти сучасного соціального захисту військовослужбовців, акцентуючи увагу на важливості надання необхідної допомоги та забезпечення відповідних виплат [68] :

Рисунок 2. 6 Виплати військовим та ветеранам війни

На нашу думку, для сімей ветеранів зазначені виплати є вкрай важливими — вони забезпечують гідний рівень життя, сприяють адаптації як самого військовослужбовця, так і його родини. Водночас, отримання таких виплат часто ускладнюється через недосконалість системи соціального захисту, її низьку ефективність та відсутність належної цифровізації.

Праксеологічним аспектом процесу соціальної реінтеграції є професійне відновлення, соціальне становлення та реадаптація військових. Як вже зазначалося у попередніх розділах, повернення до професійної діяльності — одна з ключових умов збереження психічного і фізичного здоров'я ветерана.

Для цього необхідно забезпечити ефективну систему соціальної підтримки та захисту.

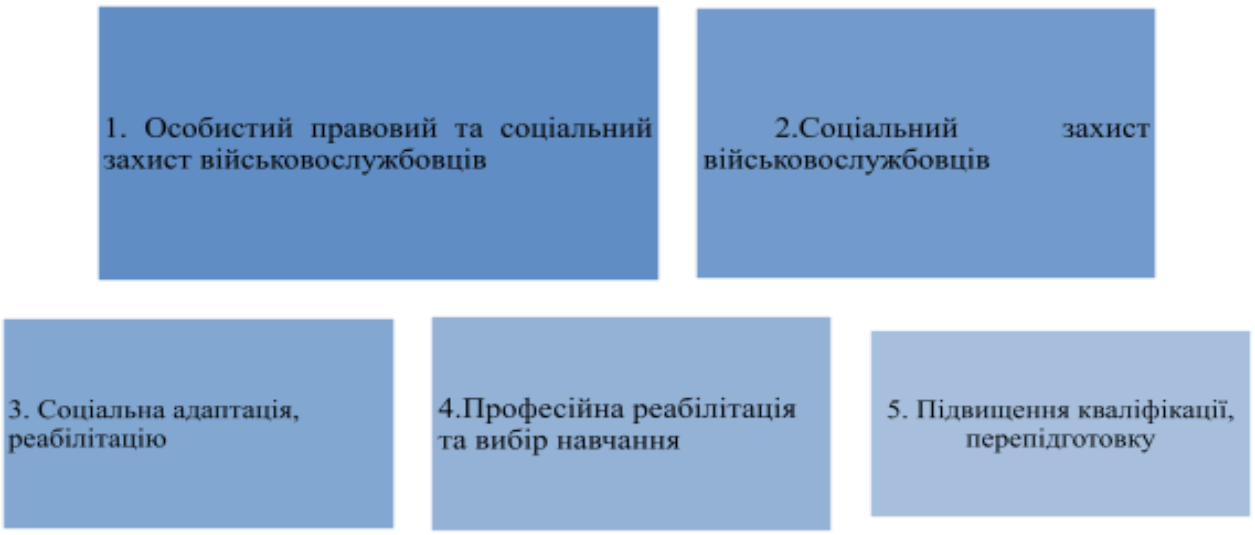

Рисунок 2. 7. Елементи соціальної підтримки та захисту військових

На основі вищезазначених положень акцентуємо увагу на важливості забезпечення належного супроводу та соціального захисту для військовослужбовців.

У цьому контексті доцільно окреслити ключові складові системи допомоги та підтримки, яку мають отримувати військові.

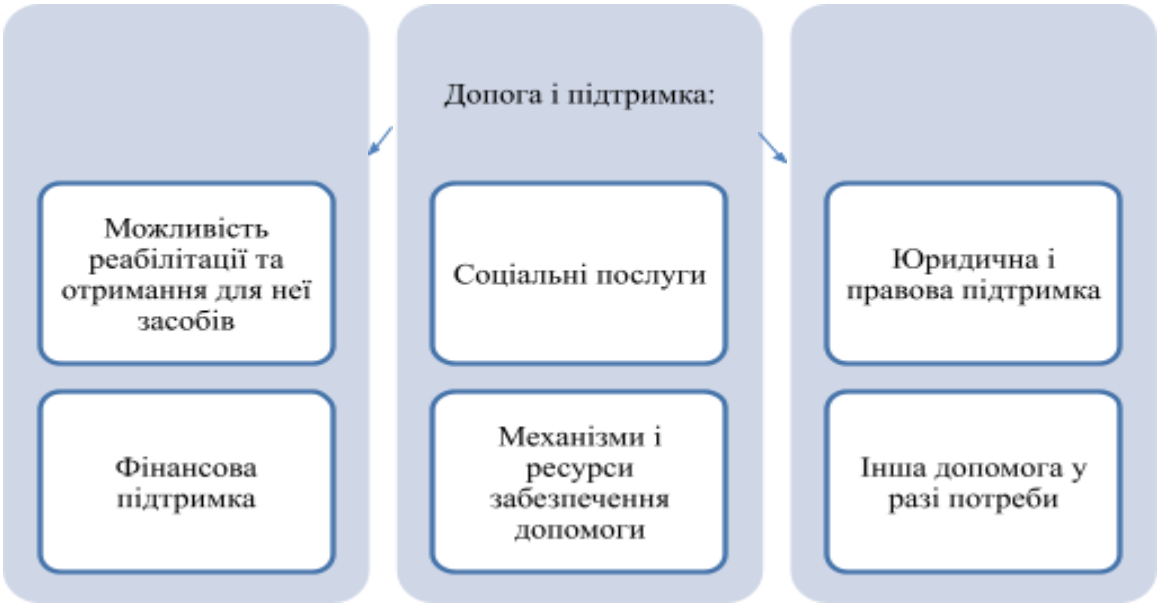

Рисунок 2. 8. Складові допомоги і підтримки військових

На основі досліджень вчених ми визначили особливості співпраці учасників реалізації програм підтримки військових рис. 2.9.

Рисунок 2. 8. Співпраця учасників реалізації програм підтримки військових

Співпраця між державними структурами, соціальними інститутами та родинами є ключовою для ефективного відновлення й інтеграції військових у мирне життя.

У підсумку цього підрозділу ми проаналізували особливості соціальної підтримки військовослужбовців і їхніх сімей, можливості отримання виплат, а також сучасні підходи до соціальної реінтеграції. Перспективою подальшого дослідження в наступному розділі стане виявлення актуальних потреб, викликів і труднощів, з якими стикаються військові.

РОЗДІЛ 3
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

3.1. Експертне соціологічне дослідження соціальної реінтеграції ветеранів російсько-української війни

Метод експертних оцінок — це один із найдавніших наукових підходів, що дозволяє отримати об’єктивне судження, базоване на сукупності думок фахівців у відповідній галузі. Термін «експерт» походить від латинського expertus — «досвідчений», що, у свою чергу, має корінь у слові experire, тобто «досліджувати». Експерт — це кваліфікований спеціаліст, якому доручено висловити професійну думку щодо складного чи спірного питання. Історично у критичних ситуаціях людство завжди прагнуло опиратися на висновки авторитетних фахівців у різних сферах життя.

Визначимо основні показники експертності, такі. як: професійна компетентність; практичний досвід;

1. Експерт повинен мати глибокі знання в певній предметній галузі, що підтверджується:відповідною освітою; науковим ступенем або вченим званням (за наявності); професійним досвідом у конкретній сфері діяльності.
2. Важливо, щоб експерт мав реальний досвід вирішення практичних задач, пов’язаних з об’єктом оцінки. Це забезпечує не лише теоретичну, а й прикладну цінність його суджень.
3. Експерти повинні володіти здатністю логічно мислити; робити обґрунтовані висновки; оцінювати ситуації з позиції причинно-наслідкових зв’язків.
4. Експерт має бути незаангажованим, не перебувати в конфлікті інтересів та здатним формулювати оцінки незалежно від впливу сторонніх осіб чи власної зацікавленості.
5. Фахівець повинен вміти пояснити логіку своїх рішень і висновків, при необхідності — обґрунтувати оцінку, особливо у випадку значного розходження з позицією інших експертів.

6. У методах типу «мозкова атака», Делфі тощо важливою є здатність експерта працювати в команді, дотримуючись правил конструктивного діалогу та дотримання процедур.

Процедура проведення експертної оцінки включає низку обов'язкових етапів, кожен з яких є невід'ємною складовою методології дослідження:

1. Визначення потреби у проведенні експертного оцінювання. Першим кроком є аналіз ситуації з метою з'ясування доцільності використання експертного методу в конкретному контексті. Це дозволяє обґрунтувати необхідність залучення фахових думок у межах дослідження чи управлінського рішення.

2. Розробка плану та програми експертизи. Цей етап включає декілька ключових складових: формулювання чіткої мети й конкретних завдань експертного оцінювання; підготовку анкети або опитувального інструментарію; вибір критерію та способу визначення компетентності залучених експертів; обрання оптимальної методики організації експертного опитування;

встановлення правил обробки, інтерпретації та агрегування експертних думок.

3. Формування експертної групи та проведення опитування. На цьому етапі добираються кваліфіковані фахівці згідно з визначеними критеріями, після чого здійснюється безпосереднє опитування згідно з затвердженим планом.

4. Обробка та узагальнення отриманих результатів. Після збору даних здійснюється їх систематизація. У разі наявності кількісних або напівкількісних показників доцільно провести ранжування для впорядкування відповідей за значущістю чи пріоритетністю.

5. Аналіз узгодженості експертних оцінок. Для визначення рівня одностайності в судженнях експертів використовуються статистичні показники, зокрема: коефіцієнт варіації — оцінює однорідність експертних оцінок; коефіцієнт асиметрії — відображає ступінь та напрям зміщення розподілу; ексцес (гостровершинність) — характеризує форму розподілу оцінок; коефіцієнт осциляції — визначає інтенсивність варіації значень відносно середнього рівня.

Впровадження результатів експертного оцінювання у практику. Отримані в межах експертної оцінки висновки слугують підґрунтям для ухвалення

рішень, розробки стратегій або вдосконалення існуючих процесів. Застосування даного методу є особливо доцільним у ситуаціях, коли постає потреба у комплексному аналізі проблеми та визначенні потенційних напрямів її розвитку.

Необхідність застосування експертного методу зазвичай зумовлена такими чинниками: неможливість здійснити точне прогнозування наслідків прийнятого рішення; відсутність або неповнота статистичних даних, необхідних для прийняття обґрунтованого рішення; наявність неконтрольованих факторів, що не піддаються впливу особи чи органу, відповідального за прийняття рішення; альтернативність рішень, коли існує кілька можливих шляхів вирішення проблеми, і потрібно обрати найоптимальніший; унікальність ситуації, що унеможливлює повторення подій чи перевірку прогнозів за допомогою експерименту.

Методичне опрацювання мети та завдань експертного оцінювання відбувається за логікою, подібною до організації статистичних досліджень. Анкета в рамках експертного методу є структурованим набором питань, відповіді на які дозволяють зібрати інформацію про: ступінь впевненості експерта у ймовірності настання певних подій; відносну важливість тих чи інших аспектів досліджуваного явища.

1. Закрите питання з фіксованими варіантами відповідей. Воно передбачає вибір одного з кількох чітко сформульованих варіантів відповіді. Експерт обирає позицію, яка найбільше відповідає його поглядам, шляхом підкреслення або позначення одного з запропонованих варіантів, наведених у формулюванні запитання.

2. Ситуаційне питання з бінарною відповіддю. Експерту пропонується змоделювати свою поведінку в заданій конкретній ситуації. Відповідь фіксується у формі «так» або «ні», тобто вказується на наявність або відсутність передбаченої дії.

3. Питання з кількісною оцінкою ймовірності. Експерт має надати числову оцінку імовірності виникнення певної ситуації. Зазвичай для цього використовується бальна шкала, яка дозволяє відобразити ступінь впевненості у

прогнозованому результаті.

4. Питання з використанням відносних змінних величин. Такі запитання подаються у непрямій формі, де відповіді експертів виражаються через відносні показники або змінні. Інтерпретація результатів здійснюється на подальшому етапі аналітиками, які аналізують отриману систему значень з урахуванням контексту дослідження.

5. Питання з ранжуванням за рівнем значущості. За необхідності можуть використовуватись запитання, де експерту пропонується впорядкувати запропоновані варіанти відповіді за ступенем їхньої важливості. Таким чином формується суб'єктивне ранжування, яке відображає пріоритетність кожного з елементів у межах заданої теми.

На етапі розробки програми експертного оцінювання важливо визначити коло фахівців, які братимуть участь в опитуванні. Цей вибір здійснюється шляхом попереднього оцінювання їхньої компетентності, що зазвичай проводиться одним із двох загальноприйнятих методів.

Об'єктивна оцінка компетентності експерта передбачає використання двох основних методів.

Документальний метод. Полягає у відборі експертів на підставі їхніх професійних характеристик. До участі залучаються фахівці, які мають науковий ступінь і/або вчене звання, відповідну атестаційну категорію, а також достатній стаж роботи у відповідній галузі.

Експериментальний метод. Передбачає оцінку ефективності експерта на основі аналізу його попередньої діяльності. Здійснюється розрахунок таких показників, як надійність і точність раніше наданих оцінок, що дозволяє визначити рівень професійної обґрунтованості його суджень.

Суб'єктивний метод оцінювання компетентності експерта ґрунтується на поєднанні процедур самооцінювання та взаємооцінювання.

Взаємооцінювання (або експертне голосування) передбачає, що колеги-експерти оцінюють один одного за визначеними критеріями. Це дозволяє виявити узгоджене уявлення групи про рівень фаховості кожного з учасників.

Самооцінювання передбачає, що експерт самостійно визначає ступінь власної компетентності щодо конкретного запитання. Зазвичай для цього застосовується 10-бальна шкала, де 0 означає повну некомпетентність, а 10 — максимальний рівень експертності.

Крім того, експертів просять оцінити, наскільки ті чи інші джерела інформації вплинули на їхню думку. Серед таких джерел можуть бути: результати теоретичного аналізу; практичний досвід; узагальнення наукових праць вітчизняних авторів; аналіз зарубіжних досліджень; особисті спостереження щодо стану справ за кордоном; інтуїція.

Такий підхід дозволяє не лише визначити рівень компетентності експерта, а й глибше зрозуміти природу сформованих ним суджень.

Після завершення всіх організаційних підготовчих заходів доцільно переходити безпосередньо до проведення експертного оцінювання. Залежно від поставлених цілей дослідження, специфіки предмету аналізу та ресурсних можливостей організаторів, експертну оцінку можна здійснювати одним із наведених нижче методів.

Індивідуальний метод експертного оцінювання передбачає, що кожен експерт надає власну оцінку самостійно, без впливу чи обговорення з іншими учасниками. Надалі зібрані індивідуальні думки об'єднуються та узагальнюються за допомогою статистичних методів з метою формування єдиного узгодженого результату.

Основними формами реалізації індивідуального методу експертного оцінювання є такі.

Інтерв’ювання. Це опитування експерта за допомогою запитань різного типу (приклади яких були наведені вище). Дослідження показують, що найбільш обґрунтовані та точні відповіді експерти надають після короткого обмірковування запитання — орієнтовно в межах 30 секунд.

Аналітичний метод. Цей підхід передбачає більш глибоку й тривалу аналітичну роботу. Експерт готує доповідну записку, у якій здійснює морфологічний аналіз об’єкта дослідження. Суть методу полягає в поділі

об’єкта на окремі елементи, оцінці їхнього стану, а також визначенні потенційного впливу кожного компонента на загальний результат.

Груповий метод експертного оцінювання передбачає колективну взаємодію експертів з метою формування спільної, узгодженої оцінки. Результат подається не як сума індивідуальних думок, а як узагальнене рішення, сформульоване всією робочою групою. У межах цього підходу найчастіше застосовуються такі техніки, як метод Делфі та метод «мозкового штурму» (brainstorming).

Метод Делфі (названий на честь давньогрецького міста Дельфи та його мудреців) є однією з найефективніших форм експертного оцінювання, яка дозволяє уникнути впливу групової динаміки та домінування окремих учасників. Його суть полягає в багатоетапному анонімному опитуванні експертів за спеціально розробленою методикою.

На першому етапі всім експертам індивідуально надсилається одне й те саме запитання. Вони надають письмову відповідь, зазвичай у формі бальної оцінки. Анонімність відповіді та відсутність прямої взаємодії між учасниками мінімізують вплив таких чинників, як соціальний тиск, авторитет окремих осіб, навіювання або схильність до думки більшості.

У подальших турах опитування експертам можуть бути надані узагальнені результати попереднього етапу (без вказівки імен), що дозволяє кожному переглянути або уточнити свою позицію. Цей поетапний процес сприяє формуванню більш виваженого та об’єктивного колективного висновку.

Опитування в межах методу Делфі проводиться у кілька послідовних етапів, кожен з яких супроводжується встановленням зворотного зв’язку з учасниками. Після завершення кожного туру експертного опитування отримані дані обробляються, і кожному експерту надається узагальнена інформація про результати — зокрема, про рівень збігу або розбіжностей у поглядах групи.

Як індикатор групової думки зазвичай використовується медіана — середнє значення у впорядкованому ряду оцінок. Для визначення ступеня узгодженості між експертами застосовуються діапазони квартилів або

процентилів, які відображають варіативність і стабільність суджень. Такий підхід сприяє поступовому наближенню до колективного рішення, зберігаючи незалежність оцінок кожного експерта.

У процесі аналізу відповідей експертів визначається певна частка респондентів, які надали найвищі та найнижчі оцінки щодо конкретного запитання. Цим учасникам надсилається повідомлення про те, що їхня відповідь виходить за межі серединної зони (тобто значно відрізняється від загальної тенденції).

Експертам пропонується: обґрунтувати причини такої розбіжності у судженнях; за бажанням — уточнити або змінити свою оцінку в наступному турі опитування.

При цьому анонімність зберігається повністю: не вказується, хто саме належить до групи крайніх оцінок, що дозволяє уникнути соціального тиску чи впливу авторитету окремих учасників на загальну експертну думку. Ця процедура дає можливість експертам, за потреби, переглянути та скоригувати власну оцінку, враховуючи нові обставини або аргументи, які могли бути не враховані на попередньому етапі.

Після повторного збору даних від учасників, чиї відповіді потрапили у крайні процентильні зони, здійснюється оновлений розрахунок статистичних показників, зокрема медіани та квартильного розподілу. Процес повторюється в кілька раундів. У класичній моделі методу Делфі передбачається не менше чотирьох етапів опитування, після яких медіана останнього (четвертого) етапу розглядається як остаточна, узагальнена експертна оцінка щодо поставленого запитання.

Метод «мозкової атаки» (brainstorming) полягає в колективному обговоренні чітко сформульованої проблеми, у межах якого експерти вільно висловлюють свої ідеї та пропозиції. Ключовим принципом цього методу є відсутність критики: жодна із запропонованих думок не відкидається і не піддається осуду, навпаки — всі ідеї заохочуються, незалежно від їхньої оригінальності чи очевидності.

Такий підхід створює відкриту творчу атмосферу, в якій учасники почуваються вільно й упевнено. Це сприяє генерації більшої кількості нестандартних та продуктивних рішень, адже, як показує практика, «хороших» ідей з'являється більше тоді, коли акцент робиться на пошуку саме конструктивного, а не на оцінюванні чи критиці.

Під час планування експертного оцінювання важливо заздалегідь визначити правила та методи обробки експертних суджень, які будуть застосовуватися на етапі аналізу результатів. Цей крок має принципове значення, оскільки його ігнорування може унеможливити подальший якісний та об'єктивний аналіз зібраної інформації. Чітко окреслені методологічні підходи до обробки даних забезпечують прозорість, достовірність і повторюваність результатів експертного дослідження.

Після завершення основного етапу експертного оцінювання здійснюється групування та узагальнення матеріалів, отриманих у процесі експертизи. Ця процедура відповідає загальним вимогам, які пред'являються до обробки даних у статистичних або соціологічних дослідженнях.

На етапі аналізу результатів аналітики мають дати відповідь на два ключові запитання:

1. Яку позицію або думку висловили експерти за результатами оцінювання?
2. Наскільки достовірною є ця думка і чи може вона слугувати підставою для ухвалення управлінського рішення?

Для визначення позицій експертів щодо окремих запитань застосовуються відповідні статистичні показники, вибір яких залежить від типу запитання та характеру запропонованих варіантів відповідей. Зокрема, у випадках, коли відповідь експерта має якісний характер (наприклад, варіанти «так» / «ні»), аналіз здійснюється шляхом обчислення відносних величин — таких як інтенсивні показники (частота прояву явища в певній сукупності) та показники співвідношення (порівняння часток або співвідношень між групами). Ці методи дозволяють узагальнити результати навіть у разі простих

дихотомічних відповідей та надати їм кількісне аналітичне значення

3.2. Аналіз результатів дослідження та визначення потреб ветеранів, військовослужбовців та їх сімей

У межах нашого дослідження було проведено експертне опитування серед військовослужбовців з метою виявлення їхніх потреб, а також потреб їхніх родин. Для цього ми використали анкетування та інші методи соціологічного дослідження, підібравши релевантні запитання, що дозволили охопити ключові аспекти їхнього соціального становища.

Під час аналізу відповідей ми зафіксували низку характерних ознак емоційного та психологічного стану респондентів, які супроводжували процес надання відповідей. Визначимо найбільш суттєві з них: (рис.3.1.)

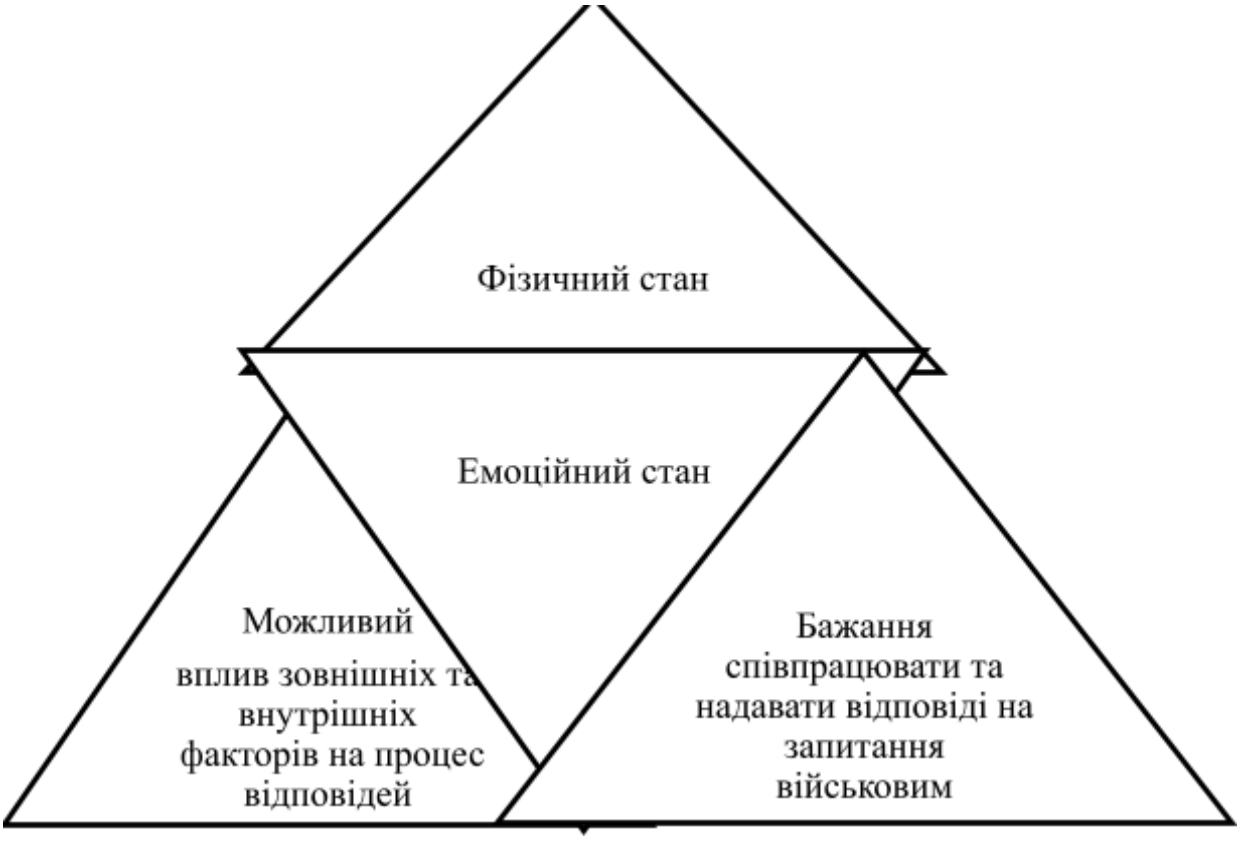

Рисунок 3. 1. Суттєві ознаки у відповіді на запитання військовими

Перший етап нашого дослідження був спрямований на виявлення актуальних потреб, труднощів та проблем, з якими стикаються військовослужбовці та члени їхніх родин. У дослідженні взяли участь 60 осіб — військові та ветерани.

Для збору інформації нами було розроблено Google-форму з анкетуванням, яку респонденти мали можливість пройти анонімно. Крім того, з частиною учасників ми провели індивідуальні бесіди, під час яких ставили як відкриті, так і закриті запитання. (Додаток В).

Під час інтерв'ювання ми також звертали увагу на емоційний стан учасників, їх реакції на запитання та загальну поведінку, що дозволило глибше зрозуміти контекст відповідей. Враховуючи значення вікових особливостей у сприйнятті та переживанні досвіду війни, вважаємо доцільним представити діаграму розподілу учасників соціологічного дослідження за віковими категоріями.

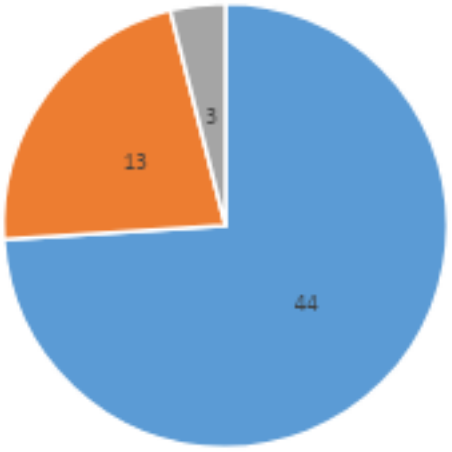

Рисунок 3.2. Вікові показники учасників опитування

З урахуванням отриманих результатів можемо зазначити, що переважна частина респондентів — 44 особи — належать до вікової групи 25–35 років. Вікова категорія 35–45 років охопила 13 інформантів, тоді як учасників віком 45–55 років було лише 3. Загальна кількість опитаних становила 60 осіб. Вважаємо, що віковий розподіл, як і гендерна складова, є важливими факторами в процесі проведення опитування. За спостереженнями вчених, вік військовослужбовців в Україні поступово знижується — молодь дедалі активніше усвідомлює свою роль у захисті держави та майбутній її відбудові після війни.

Учасники нашого соціологічного дослідження — ветерани та військовослужбовці — не всі перебували в одному регіоні: частина з них знаходилась в інших областях України, дехто — безпосередньо на бойових завданнях. Це, безумовно, вплинуло як на динаміку проведення опитування, так і на його результати. У першому блоці дослідження ми зосередили увагу на вивченні рівня задоволеності респондентів умовами проходження військової служби.

Результати по цьому опитуванні представимо рисунку.

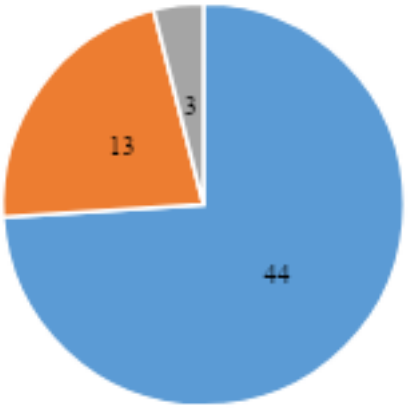

Рисунок 3. 3. Результати щодо категорій експерименту

Згідно з отриманими результатами опитування, більшість учасників — 44 інформанти — виявили загальне задоволення умовами проходження військової служби. Водночас 13 респондентів висловили часткову незадоволеність, а ще 3 учасники зазначили, що повністю не задоволені умовами перебування та виконання службових обов’язків.

На нашу думку, критичні оцінки останньої групи можуть бути зумовлені низкою об'єктивних чинників. Серед них — недостатнє матеріальне забезпечення з боку держави, зокрема щодо забезпечення військових належним одягом, взуттям, а також труднощі з отриманням відпустки або несвоєчасне реагування на індивідуальні потреби військовослужбовців. Окремо варто відзначити проблеми у сфері реалізації соціального захисту та доступу до необхідних послуг, що також могли позначитись на рівні задоволеності умовами

служби.

У межах наступного питання ми зосередились на виявленні потреб учасників дослідження у реабілітаційних та супутніх послугах. Респондентам було запропоновано список можливих напрямів допомоги, з яких вони мали обрати ті, що вважають пріоритетними та актуальними у власній ситуації.

Надалі, для аналізу результатів дослідження, представимо узагальнені відповіді учасників на це питання..

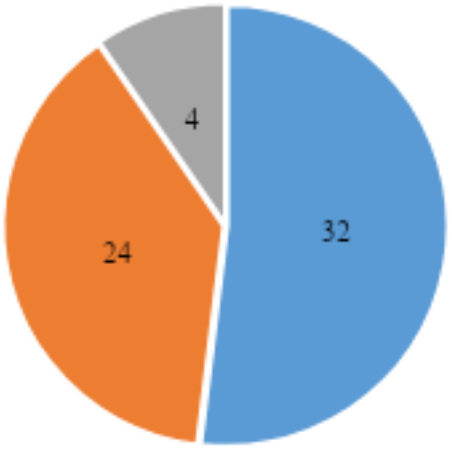

Рисунок 3. 4. Результати опитування військових щодо необхідності у послугах реабілітації

З огляду на отримані результати, можна стверджувати, що 32 учасники дослідження вказали на пряму потребу у реабілітації, ще 24 респоденти зазначили, що частково потребують реабілітаційних послуг, і лише 4 учасники повідомили про відсутність такої потреби.

Таким чином, більшість військовослужбовців та ветеранів, що взяли участь в опитуванні, мають високу потребу в реабілітації, що переважно зумовлено наслідками поранень, погіршенням фізичного або психоемоційного стану.

Наступний блок анкети був присвячений виявленню потреби учасників у юридичній допомозі. Запитання цього розділу мали на меті визначити кількість військовослужбовців та ветеранів, які потребують правової підтримки в умовах проходження служби чи після її завершення.

У межах цього питання було проаналізовано відповіді учасників за варіантами «так» і «ні». За результатами можна зробити висновок, що 48 респондентів зазначили потребу в юридичній підтримці, зокрема — у безкоштовних консультаціях, тоді як 12 учасників не вважають таку допомогу необхідною.

Наступним важливим блоком опитування стало питання про необхідність психологічної підтримки. У ньому ми намагались з'ясувати, наскільки актуальною є потреба у фаховій психологічній допомозі серед військовослужбовців і ветеранів.

Згідно з отриманими даними, у цьому питанні учасники проявили певну невизначеність щодо потреби в психологічній допомозі. Більшість респондентів відповіли, що не потребують такої підтримки, однак деякі з них вказали на сумніви, зауваживши, що, можливо, все ж таки мають потребу, але їм важко дати точну відповідь.

На нашу думку, така картина обумовлена тим, що багато військових та ветеранів не до кінця усвідомлюють власний психологічний стан, а отже, не можуть чітко визначити, чи справді потребують професійної допомоги.

У наступному питанні нашої анкети було представлено перелік важливих соціальних послуг, зокрема:

- індивідуальне консультування,
- послуги із соціальної адаптації,
- соціальний супровід у складних життєвих обставинах,
- соціальна реінтеграція,
- соціально-психологічна реабілітація..

Варто зазначити, що результати дослідження свідчать про значну потребу військовослужбовців у соціальних послугах. Зокрема, 21 учасник вказав на необхідність соціального супроводу у складних життєвих обставинах, 27 респондентів потребують послуг із соціальної реінтеграції, а 12 осіб — соціально-психологічної реабілітації.

На нашу думку, навіть ці показники не повною мірою відображають

реальну картину. Потреба у соціальних послугах серед військовослужбовців і ветеранів продовжує зростати, що зумовлено як фізичними і психологічними наслідками служби, так і складнощами реінтеграції до мирного життя. Для нашого дослідження ми визначали чи потребують освіти військові .

Згідно з результатами опитування, більшість учасників — ветеранів та військовослужбовців — виявили потребу в здобутті освіти. Зокрема:33 респонденти потребують отримання вищої освіти; 10 учасників висловили потребу в курсах, тренінгах або професійних навчаннях з різних тем; 17 осіб зазначили, що не потребують додаткової освіти. Потреба в освіті є важливим чинником у пошуку роботи та подальшому працевлаштуванні ветеранів і військовослужбовців, оскільки саме здобуття нових знань і навичок сприяє їхній професійній адаптації в цивільному житті.

У наступному блоці ми запитували учасників про професійне становлення та потребу у професійній самореалізації, щоб з’ясувати, наскільки вони готові чи мають намір розвиватися у професійній сфері після служби.

Ми бачимо, що у подальшому професійному становленні більшість учасників не визначились, деякі не мають потреби, інші потребують підвищення кваліффікації, перенавчання та пошуку нової роботи.

З огляду на обстріли та інші складнощі, спричинені російсько-українською війною, сьогодні далеко не всі військовослужбовці, ветерани та їхні родини мають власне житло. Тому в наступному питанні анкети ми зосередили увагу саме на оцінці потреби у житловому забезпеченні та можливості облаштування власного помешкання або земельного господарства для учасників дослідження.

За результатами означеного опитування 6 учасників потребують житла, 12 учасників потребують земельної ділянки, 18 учасників мають потребу у комунальних послугах, 24 учасника потребують ремонту житла.

Отже, в цьому підрозділі нами було представлено результати опитування військовослужбовців щодо їхніх потреб у соціальних послугах, захисті та підтримці. На нашу думку, рівень потреб військових і їхніх родин буде лише

зростати з кожним роком війни.

Перспективою подальшого дослідження є розробка методичних рекомендацій щодо організації соціальної реінтеграції військових на рівні міст, громад і селищ.

3. 3. Рекомендації до організації соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців

У попередніх підрозділах ми дослідили проблематику рівня потреб військових та їхніх родин і дійшли висновку, що це питання потребує подальшого наукового вивчення та належної уваги з боку держави. Це зумовило необхідність розробки нами рекомендацій щодо адаптації та соціальної реінтеграції військових.

Запропоновані рекомендації базуються на моделі соціальної адаптації та реінтеграції, у межах якої окреслено основні принципи цього процесу, відповідні підходи, необхідні ресурси, засоби та етапи реалізації.

У процесі аналізу літературних джерел з проблематики соціалізації та соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців ми звернули увагу на наукові розвідки таких дослідників, як О. Моркляник і Х. Паляниця [50], які висвітлюють особливості цього процесу та пропонують можливі моделі роботи з військовими; І. Назаренко [64], що розглядає проблемні аспекти психологічної реабілітації ветеранів — учасників антитерористичної операції та військовослужбовців ООС в Україні; а також Т. Коленіченко, Н. Левицька та С. Грицаї [83], які також роблять значний внесок у розуміння означеної теми.

Отже, можемо констатувати, що досліджуване нами питання є надзвичайно актуальним і потребує подальших теоретичних і практичних розробок. У наступному розділі ми цього представимо принципи організації соціальної реінтеграції та надання соціальних послуг ветеранам та військовим військових рис 3.5

Рисунок 3.5 Принципи організації соціальної реінтеграції та надання соціальних послуг ветеранам та військовим

Організовуючи відповідну роботу, ми дотримувалися низки важливих принципів. На нашу думку, під час розробки моделі соціальної адаптації та реінтеграції військовослужбовців необхідно враховувати ризики реалізації цього процесу, а також перспективи, потенційні труднощі, недоліки та переваги її впровадження у взаємодії з усіма задіяними суб'єктами. (рис. 3.6).

Рисунок 3.6. Суб'єкти впровадження рекомендацій та моделі

Розроблена нами модель соціальної адаптації (див. Додаток А) та реінтеграції військовослужбовців охоплює такі ключові компоненти: громадські організації ветеранів та волонтерів, обласні відділи департаментів Міністерства у справах ветеранів України, лікарні, центри надання адміністративних послуг, реабілітаційні центри, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а також територіальні центри соціального обслуговування [66, 67]. Кожен із цих елементів сприятиме забезпеченню ефективного процесу соціальної адаптації, реадаптації та реінтеграції військових.

Не менш важливою є структура етапів впровадження цієї моделі, що включає:

- науково-дослідний етап,
- інформаційний етап,
- етап соціальної та професійної реадаптації,
- реабілітаційно-профілактичний етап [63; 65].

Окреслені етапи впровадження моделі містять ключові елементи, що забезпечують ефективну систему допомоги та супроводу військовослужбовців і ветеранів. У процесі моделювання було обґрунтовано доцільність створення комплексної програми підтримки на рівні територіальної громади (Додаток Б). Ця програма поєднує місцеве та державне фінансування з метою забезпечення таких напрямів підтримки, як:

- психологічний супровід;
- правова допомога;
- медичне оздоровлення;
- організація дозвілля для цільових груп.

Реалізація моделі передбачає міжсекторальну співпрацю всіх залучених суб'єктів, а також системну, поетапну роботу відповідно до затвердженого плану впровадження (рис 3.8).

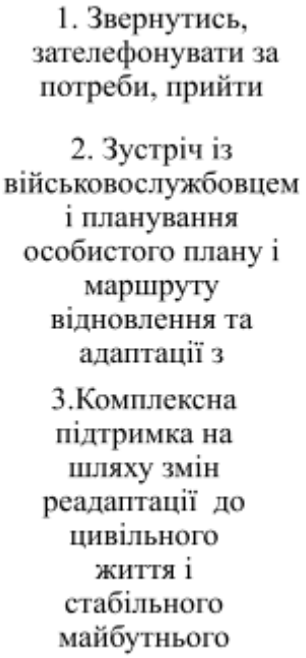

Рисунок 3.7. Кроки до зв'язку з громадою

Означені на рисунку кроки зв'язку з громадою, на нашу думку, необхідно розповсюдити у засобах масової інформації та інших інформаційних витоках На сьогодні соціальні служби мають чітко доносити інформацію до респондентів, тобто військових та їх родин.

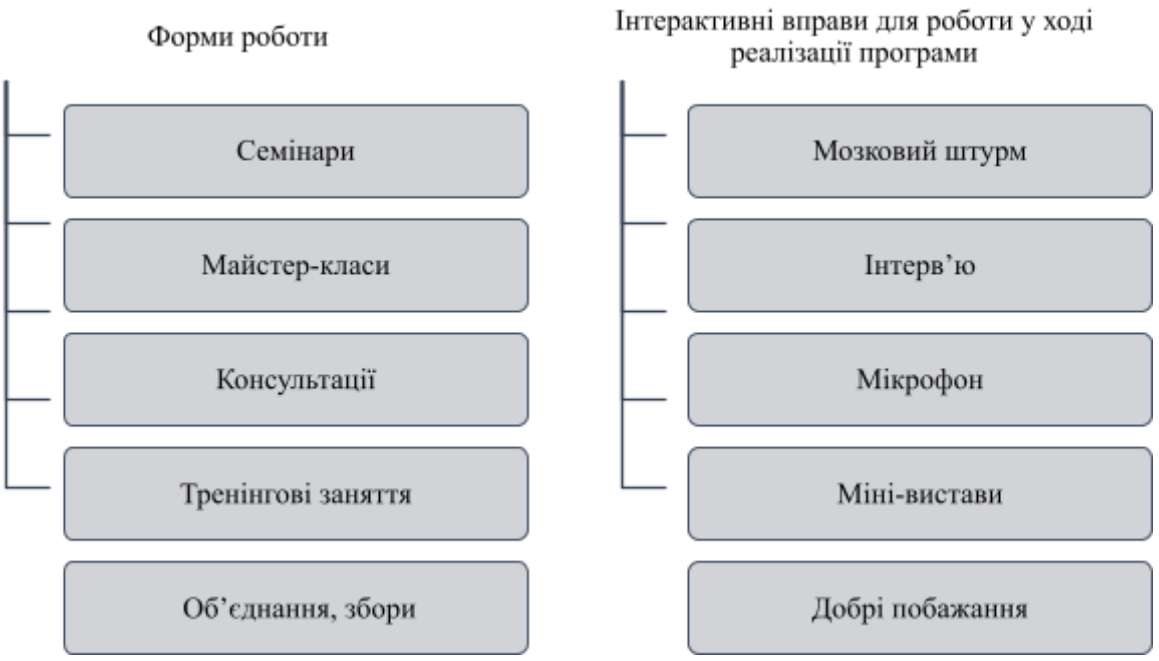

Рисунок 3.8. Взаємодія із військовослужбовцями та їх родинами

Військовослужбовці на сьогодні мають низку потреб, які необхідно вирішувати через різні шляхи.

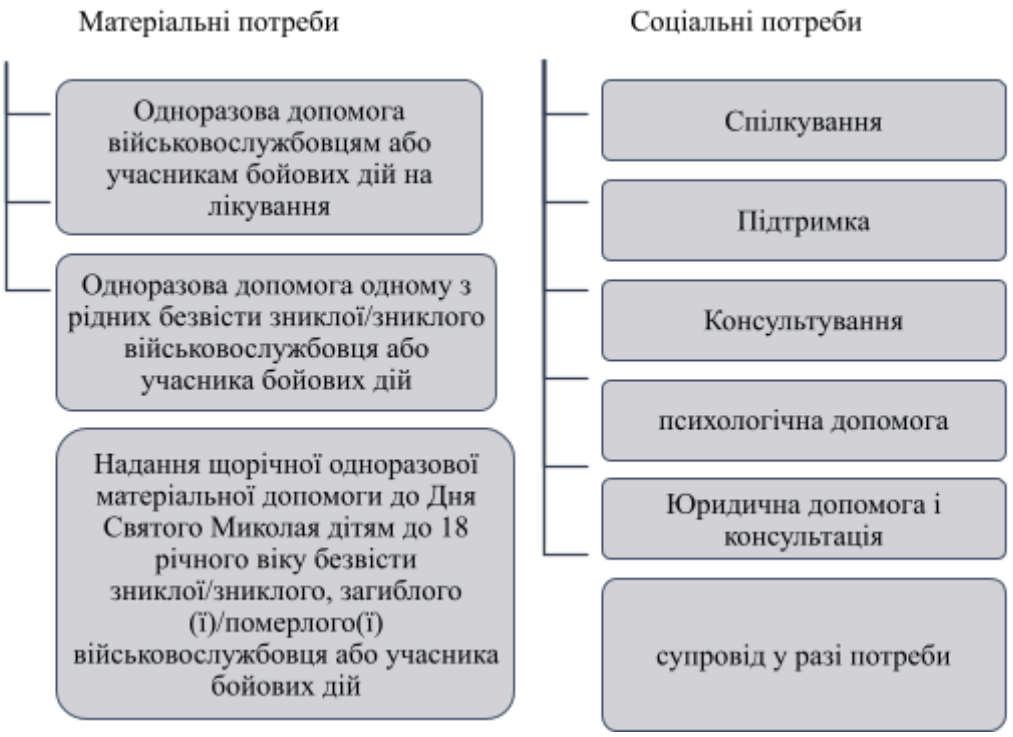

Рисунок 3.9. Шляхи забезпечення потреб військових

З метою налагодження ефективної взаємодії, підтримки процесу повернення військовослужбовців до цивільного життя, їх працевлаштування, а також фізичної та емоційної реабілітації, нами розроблено низку рекомендацій щодо співпраці з цією категорією громадян. Ці поради призначені для використання на рівні територіальних громад (селищних, міських), громадських та соціальних інституцій.

Отже, у цьому підрозділі ми розробили та представили рекомендації щодо організації соціальної реінтеграції ветеранів та військових. Дані рекомендації включають модель соціальної реінтеграції ветеранів та військових та шляхи вирішення проблем, й, задоволення потреб, шляхом реалізації соціальних інтересів.

ВИСНОВКИ

У межах дослідження було проведено аналіз проблематики соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців в умовах російсько-українського збройного конфлікту та в післявоєнний період. Встановлено, що серед актуальних труднощів, із якими стикаються ветерани та військові, є проблема суспільного та родинного сприйняття їхнього вибору стати на захист держави. Досвідченими науковцями доведено, що не кожен військовослужбовець готовий відкрито повідомити про своє рішення близьким, побоюючись осуду, нерозуміння чи відсутності підтримки. Така соціальна напруга та страх неприйняття можуть негативно позначатись на морально-психологічному стані військових, знижувати рівень мотивації та внутрішніх ресурсів до виконання бойових завдань.

Враховуючи вищезазначене, дослідження потреб та особливостей соціальної адаптації військовослужбовців і ветеранів є надзвичайно актуальним завданням сучасної науки, зокрема соціології, психології та соціальної роботи. На основі аналізу міждисциплінарного наукового дискурсу було з’ясовано сутність ключових понять, таких як: «адаптація», «соціальна адаптація», «реадаптація», «ветеран», «військовослужбовець», «воєнний стан».

У межах дослідження було представлено особливості, види соціальної адаптації та реадаптації, а також специфіку зазначених процесів. Доведено, що проблема адаптації посідає важливе місце в науковому дискурсі, зокрема в дослідженнях у галузях фізіології, соціології, психології та суміжних наук. Визначено та охарактеризовано наукові підходи до вивчення соціальної адаптації. У ході дослідження окреслено основні виклики, з якими стикаються військовослужбовці та ветерани війни: психологічні труднощі, соціальна дезадаптація, фізичні травми, зміна ідентичності, неприйняття з боку родини, постійна потреба в оновленні документації. Доведено, що зазначені труднощі притаманні більшості військових. Водночас визначено перспективи відновлення та адаптації: комплексна реабілітація, професійна адаптація, соціальна

інтеграція, надання пільг, реалізація ветеранських програм, а також активна суспільна взаємодія. Такі можливості створюють умови для повноцінного повернення ветеранів до мирного життя та їх професійного і соціального становлення.

У дослідженні представлено поєднання та взаємозв'язок процесів реабілітації та реадаптації військовослужбовців. Розкрито напрями державної підтримки, зокрема фінансового забезпечення військових та ветеранів війни, що має бути реалізоване на місцевому рівні. Окреслено види соціальних виплат, які включають: пенсійне забезпечення; щорічну разову грошову допомогу до 5 травня; одноразову допомогу у зв'язку з встановленням інвалідності; одноразову виплату у разі смерті (загибелі) військовослужбовця в розмірі п'яти прожиткових мінімумів; державну соціальну допомогу; надбавку у розмірі 70% прожиткового мінімуму; а також інші підвищення, встановлені чинним законодавством.

У процесі дослідження було визначено ключові елементи системи соціальної підтримки та захисту військовослужбовців. До них належать: індивідуальний правовий та соціальний захист; соціальна адаптація та реабілітація; професійна реабілітація з можливістю вибору напрямку навчання; підвищення кваліфікації та перепідготовка. Окрім того, у роботі висвітлено основні складові допомоги та підтримки військових, а саме: можливість проходження реабілітації та забезпечення необхідними засобами; надання соціальних послуг; юридична і правова допомога; фінансова підтримка; механізми та ресурси реалізації допомоги; а також інші види підтримки відповідно до потреб.

У ході дослідження було висвітлено праксеологічні аспекти адаптації ветеранів в умовах триваючої війни. Подальший етап включав проведення комплексного соціологічного дослідження потреб військовослужбовців і ветеранів. На основі отриманих результатів були розроблені методичні рекомендації, а також запропонована модель соціалізації та ресоціалізації військових.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алчанова О. Повернення з війни: як допомогти ветеранам адаптуватись до цивільного життя. *MH4U. Найважливіше про психічне здоров'я*. 2025. URL: https://www.mh4u.in.ua/hochu-dopomogty-blyzkym/povernennya-z-vijny-yak-dopomogty-veteranam-adaptuvatys-do-czyvilnogo-zhyttya/ (дата звернення: 08.06.2025).

2. Аналітична інформація за даними Міністерства у справах ветеранів України. *Міністерство у справах ветеранів України.* 2022. URL: https://data.mva.gov.ua/ (дата звернення: 08.06.2025).

3. Артеменко А., Батаєва К. Мілітарна ідентичність та соціальна адаптація ветеранів АТО/ООС: монографія. Харків : Вид-во ХГУ «НУА», 2022. 192 с.

4. Базаєва М. Витоки новітньої структури та інституціоналізації державної політики щодо ветеранів у США. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини.* 2022. № 1 (33). URL: http://e-apsnim.bsmu.edu.ua/article/view/263326 (дата звернення: 08.06.2025).

5. Базарний С. В. Соціальна реабілітація військовослужбовців. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету.* 2020. Вип. 32. С. 152-157.

6. Бриндіков Ю. Л. Зарубіжний досвід реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій. *Педагогічні науки*. 2017. Вип. 78 (2). С. 195-200.

7. Бриндіков Ю. Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.05. Тернопіль, 2019. 559 с.

8. Ветеранський фонд – конкурси/оголошення. *Міністерство у справах ветеранів України.* 2023. URL: https://mva.gov.ua/ua/veteranskij-fond/konkursiogoloshennya (дата звернення: 18.06.2025).

9. Вишньовський В. Соціально-психологічна реадаптація учасників бойових дій. *Матеріали І Міжнародної наукової конференції «Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки»* (до 35 роковин аварії на Чорнобильській АЕС) 22–23 квітня 2021 р. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/35130/2/MCTD_2021_Vyshnevsky_V-Socio_psychological_readaptation_21-23.pdf (дата звернення: 18.06.2025).

10. Відновлення та реінтеграція : науковий погляд на стратегічні шляхи до сталого розвитку : колективна монографія / О. С. Власюк та ін. ; заг. ред. І. О. Цимбалюк. Луцьк : Вежа-Друк, 2024. 228 с.

11. Вікторова Л. В., Чулкова К. О. Соціально-педагогічна реабілітація військовослужбовців-учасників збройних конфліктів : загальнонауковий аспект. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Соціальна робота. Соціальна педагогіка.* 2019. Вип. 26. С.94-102.

12. Впровадження механізмів політичної освіти ветеранів війни як шлях підвищення демократичної стійкості України. Інформаційно-аналітичні матеріали Центру Разумкова / Ю. Якименко та ін. Київ : Вид-во «Заповіт», 2025. 48 с.

13. Гарантована психологічна допомога та реабілітація військовослужбовців – складова національної безпеки / В. М. Якимець та ін. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2023. № 3. С. 41-50.

14. Головатий М. Ф., Панасюк М. Б. Соціальна політика і соціальна робота. Київ : МАУП, 2005. URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/nw53.pdf (дата звернення: 18.06.2025).

15. Гордієнко Є. П. Механізми реалізації державної політики соціального захисту учасників бойових дій в Україні : дис. … д-ра філ. : 281. Харків, 2021. 296 с.

16. Гринько Р. В., Мота А. Ф., Петреченко С. А. Соціальний захист військовослужбовців в умовах воєнного стану. *Право і суспільство.* 2022. № 3. С. 161-166.

17. Гутник С. Наступного року розпочнуть роботу 15 тисяч помічників ветеранів, – Лапутіна. *Цензор.Нет*. 2023. URL: https://censor.net/ua/news/3449186/nastupnogo_roku_rozpochnut_robotu_15_tysyach_pomichnykiv_veteraniv_laputina (дата звернення: 18.06.2025).

18. Дем'яновська С. А. Соціальна підтримка фахівцями соціальної роботи військовослужбовців, учасників бойових дій. URL: https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/57275/1/ФЛСК_2022_231_Дем'яновська%20.pdf (дата звернення: 28.07.2025).

19. Денисов К. Ветерани російсько-української війни як агенти національного економічного розвитку. *Українські студії стратегічних досліджень*. 2025. URL: https://ussd.org.ua/2025/01/12/veterany-rosijsko-ukrayinskoyi-vijny-yak-agenty-nacz ionalnogo-ekonomichnogo-rozvytku/ (дата звернення: 28.07.2025).

20. Дмитренко Г. М. Психологічна реабілітація учасників АТО : види діяльності практичного психолога. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя.* 2016. № 2. С. 248-252.

21. Єгоричева С. Б., Лахижа М. І. Реінтеграція ветеранів війни в україні: управлінські та економічні аспекти. *Розвиток міста*. 2024. Вип. 2 (02). С. 55-62.

22. Єна А., Маслюк В., Сергієнко А. Актуальність і організаційні засади медико-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції. *Науковий журнал МОЗ України.* 2014. № 1 (5). С. 5-16.

23. Жиленко Р. В. Соціальна адаптація військовослужбовців в сучасній науковій літературі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка. Соціальна робота.* 2019. Вип. 2 (45). С. 61-69.

24. Засоби психологічної підтримки військовослужбовців при виконанні службово-бойових завдань в екстремальних умовах /

О. С. Колесніченко та ін. *Вісник Національного університету оборони України.* 2016. Вип. 1. С. 58-64.

25. Захаріна Т. І. Теоретико-методичні засади соціальної реінтеграції ветеранів російсько-української війни у закладах вищої освіти : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.05. Київ, 2024. 672 с.

26. Івакіна А. Соціальна робота з ветеранами бойових дій в сучасній Україні. URL: http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/16680/Ivakina_fpis_2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 28.07.2025).

27. Каплан Ю., Двігун А. Адаптація ветеранів війни до мирного життя : помічник ветерана. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2023. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/adaptatsiya-veteraniv-viyny-do-myrnoho-zhyttya-pomichnyk-veterana (дата звернення: 28.07.2025).

28. Кіблик Д. В. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики щодо забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю : дис. д-ра філос. : 081. Кропивницький, 2022. URL: https://www.cuspu.edu.ua/images/autoreferats/2022/Kiblik_D.V/ДИСЕРТАЦІЯ_КБЛИК_Д.pdf (дата звернення: 28.07.2025).

29. Клименко О., Чепурко Г. Проблеми соціальної адаптації ветеранів в Україні. *Інститут соціології НАН України*. 2024. URL: https://isnasu.org.ua/popsci/010_Klymenko_Chepurko_-_Problemy_veteraniv.php (дата звернення: 28.07.2025).

30. Коленіченко Т. І. Соціально-психологічні детермінанти соціальної реінтеграції ветеранів гібридної війни в умовах сучасного соціуму. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2022. Т. 173, № 17. С. 48-53.

31. Колесніченко О. С., Приходько І. І., Мацегора Я. В. Психологічна реабілітація військовослужбовців після виконання службово-бойових завдань в бойових умовах : монографія. Харків : НА НГУ, 2021. 75 с.

32. Колєснік Н. В. Психологічна реабілітація учасників бойових дій. URL: https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2290/1/Колєснік%20Н.В.%20КРМ.pdf (дата звернення: 28.08.2025).

33. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 28.08.2025).

34. Концепція політики щодо ветеранів та їхніх сімей. Експертні рекомендації до формування оновленої державної політики щодо ветеранів та їхніх сімей / І. Костина та ін. Київ : [б.в.], 2023. URL: https://www.pryncyp.org/wp-content/uploads/2024/01/veteranpolicy.pdf (дата звернення: 28.08.2025).

35. Кривоконь Н. І. Соціально-психологічне забезпечення соціальної роботи : монографія. Харків : Вид-во ФОП Олійник, 2011. 480 с.

36. Крижний А. Після завершення війни кількість ветеранів зросте до 5-6 мільйонів осіб – Мінветеранів. *Економічна правда*. 2024. URL: https://epravda.com.ua/news/2024/05/27/714276/ (дата звернення: 28.08.2025).

37. Кухарчук О. Взаємозв'язок ступеня пережитої загрози та посттравматичних наслідків у військовослужбовців. *Актуальні проблеми психології.* 2016. Т. IX, вип. 8. С. 290-296.

38. Куценко О. С. Психологічна адаптація ветеранів АТО/ООС: ключові бар'єри та фактори. *Проблеми політичної психології*. 2020. № 23. С. 103-112.

39. Лесков В. О. Психологічна реабілітація військовослужбовців запасу в системі мінімізації виявів негативних психологічних наслідків локальних воєнних конфліктів. *Збірник наукових праць інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України.* 2006. Т. VIII, вип. 3. С. 191-197.

40. Лесков В. О. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів : автореф. дис. … канд. психол. наук : 19.00.09. Хмельницький, 2008. 22 с.

41. Лішун А., Сухицька Н. Соціальний захист воїнів ЗСУ. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA».* 2023. URL:

https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/785 (дата звернення: 28.08.2025).

42. Макогон О. Чому переходом від військової служби до цивільного життя треба займатися до завершення війни? *Українська правда*. 2024. URL: https://www.pravda.com.ua/columns/2024/09/06/7473783/ (дата звернення: 28.08.2025).

43. Мальований М. І., Уляніч Ю. В. Зарубіжний досвід професійної та соціальної адаптації військових. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2023. № 3-4 (86-87). С. 38-47.

44. Мальований М. І., Уляніч Ю. В., Підлубна О. Д. Професійна та соціальна адаптація військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей в Україні. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2022. Вип. 101 (2). С. 197-207.

45. Мамаєв І. Огляд іноземного досвіду щодо професійної адаптації ветеранів війни. *Право та інновації*. 2024. № 3 (47). URL: https://pti.org.ua/ndipzir/uk/article/view/1188 (дата звернення: 20.09.2025).

46. Махлузарідес М., Харченко В., Середа П. Адаптація до цивільного життя: ключові напрями для посилення реінтеграції ветеранів та ветеранок в Україні. Результати дослідження reSCORE у 2024 році. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-08/pub_unukr24_veterans-adapting-to-civilian-life_ukr_2208.pdf (дата звернення: 20.09.2025).

47. Мельник А. П. Психологічна реабілітація військовослужбовців, що перебували в умовах бойових дій. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки.* 2015. № 4 (29). С. 100-105.

48. Микитюк Д. Ю. Адміністративно-правове забезпечення статусу учасника бойових дій на сході України. URL: http://idpnan.org.ua/files/2022/mikityuk-d.yu.-administrativno-pravove-zabezpechennya-statusu-uchasnika-boyovih-diy-na-shodi-ukrayini.pdf (дата звернення: 20.09.2025).

49. Микитюк Д. Ю. Адміністративно-правовий статус учасника бойових дій на Сході України. *Часопис Київського університету права*. 2018. №4. С. 131-135.

50. Моркляник О., Паляниця Х. Модель функціональної організації багатофункційного реабілітаційного центру для військовослужбовців. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2023. № 2 (10). С. 130-140.

51. Ніжейко К., Ковалівська К. Реінтеграція ветеранів у цивільне життя: міжнародний досвід та особливості в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 67. С. 107-115.

52. Панов М. Психологічні основи професійної реадаптації особистості в умовах проблемогенного соціуму (після перебування в АТО). *Психологічний журнал*. 2019. Т. 5, № 9. С. 245.

53. Пінчук Р. С., Письменна О. П. Правовий захист учасників бойових дій та ветеранів війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2019. Т. 1, вип. 58. С. 168-172.

54. Пожарова О. В., Тарасенко В. С. Регулювання праці окремих категорій працівників. Одеса : Фенікс, 2022. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/22512/Регулювання%20праці%20окремих%20категорій.pdf?sequence=3&isAllowed=y (дата звернення: 20.09.2025).

55. Порівняльна характеристика термінів «інклюзія» та «інтеграція». *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2012. Вип. 21. С. 149-153.

56. Потапчук Є. М. Теорія та практика збереження психічного здоров’я військовослужбовців : монографія. Хмельницький : Вид-во Національної академії ДПСУ ім. Б. Хмельницького, 2004. 323 с.

57. Пріб Г. А., Бегеза Л. Є., Раєвська Я. М. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців/ветеранів: проблематика вивчення. *Габітус*. 2022. Вип. 35. С. 159-163.

58. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 06.12.2016 р. № 1774-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2249-19#Text (дата звернення: 20.09.2025).

59. Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо статусу осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України» : Закон України від 07.04.2015 р. № 291-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4000-20#Text (дата звернення: 20.09.2025).

60. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо створення та діяльності ветеранських просторів : Наказ Міністерства у справах ветеранів України від 13.01.2020 р. № 8. URL: https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/%20затвердження%20Методичних%20рекомендацій%20щодо%20створення%20та%20діяльності%20ветеранських%20просторів.pdf (дата звернення: 20.09.2025).

61. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 р. № 875-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text (дата звернення: 20.09.2025).

62. Про реалізацію експериментального проєкту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя : постанова КМУ від 19 червня 2023 р. № 652. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2023-%D0%BF#Text (дата звернення: 20.10.2025).

63. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text (дата звернення: 20.10.2025).

64. Проблемні питання психологічної реабілітації ветеранів учасників антитерористичної операції та військовослужбовців операції об’єднаних сил в Україні (аналітичний огляд літератури) / І. І. Назаренко, та ін. *Україна. Здоров'я нації*. 2019. № 1. С. 48-58.

65. Програма реінтеграції ветеранів. Аналітичний звіт від 14 липня 2021 р. Київ : IREX, 2021. URL: https://www.irex.org/sites/default/files/Veterans%20Reintegration%20Experiences,%20Social%20Stigma,%20and%20Support%20Networks%20–%20Ukrainian.pdf (дата звернення: 20.10.2025).

66. Психологічна реабілітація і супровід ветеранів війни: досвід Ізраїлю / О. В. Вдовіченко та ін. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach*. 2023. № 16. S. 107-118. URL: http://www.wydawnictwo.wst.pl/uploads/files/cd40dcf38a61b9c3b03736fc710520c0.pdf/ (дата звернення: 20.10.2025).

67. Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї : Закон України від 16.12.2009 р. № 1767-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1767-17#Text (дата звернення: 20.10.2025).

68. Радченко І. Психологічне відновлення ветеранів війни та адаптація до цивільного життя. *Sil.Media*. 2025. URL: https://sil.media/p/psikhologichne-vidnovlennia-veteraniv-viini-ta-adaptatsiia-do-tsivilnogo-zhittia-847286-1152 (дата звернення: 20.10.2025).

69. Сафін О. Реабілітація та реадаптація учасників бойових дій: Психологічний дискурс. *Збірник національної академії державної прикордонної служби України наукових праць. Психологічні науки.* 2019. № 2 (13). С. 244-263. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/12484/1/178-Текст%20статті-562-1-10-20200220.pdf (дата звернення: 20.10.2025).

70. Селянінова В. Героїзація як механізм суспільного сприйняття ветеранів: позитивні і зворотні ефекти. *Соціологія : теорія, методи, маркетинг.* 2025. № 1. С. 66-75.

71. Соченко Т. Ю., Моначин І. Л. ПТСР серед військовослужбовців та ветеранів війни в Україні. *Актуальні задачі сучасних технологій* : матеріали VIII

Міжнар. наук.-техніч. конф. молодих учених та студентів (м. Тернопіль, 27-28 лист. 2019 р.). Тернопіль, 2019. С. 160-161.

72. Спицька К. Правові засади соціального захисту учасників бойових дій в Україні. *Юридичний Вісник. Проблеми та судження.* 2022. № 2. С. 171-181. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v2_2022/22.pdf (дата звернення: 20.11.2025).

73. Терещук Г. Адаптація ветеранів: й досі нерозуміння суспільства, проблеми сімейні та зі здоров'ям – воїн, який втратив ноги. *Радіо Свобода.* 2023. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/vijna-veterany-poranennja-dopomoha/32516931.html (дата звернення: 20.11.2025).

74. Тілікіна Н, Пєша І. Державна ветеранська політика України та шляхи забезпечення її ефективності. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2023. № 5. DOI: https://doi.org/10.25313/2617-572X-2023-5-8984 (дата звернення: 20.11.2025).

75. Троцький Р. Психологічна реабілітація та ресоціалізація військовослужбовців НГУ після виконання службово-бойових завдань у зоні проведення АТО. *Редакційна колегія.* 2016. С. 174-176. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/6262/1/zbir_pcuxolog1_p175-177.pdf (дата звернення: 20.11.2025).

76. Чернишова І., Юліана П., Олена Б. Адаптація ветеранів в організацію після повернення з війни : посібник для керівника. URL: https://acmpukraine.com.ua/wp-content/uploads/2023/10/Посібник-для-керівника__150x210_1810.pdf (дата звернення: 20.11.2025).

77. Шевченко С. І. Державна політика адаптації ветеранів війни: сучасний стан та проблеми. *Державне управління : теорія та практика*. 2020. № 2. С. 53-60.

78. Шеленкова Н. Л. Діагностування посттравматичного стресового розладу (ПТСР) у військовослужбовців/ветеранів. *Психологічний журнал*. 2024. № 13. С. 140-146.

79. Шлях ветерана. Візуальне зображення досвіду ветеранів АТО/ООС. Вересень 2019 – Листопад 2020. URL: https://drive.google.com/file/d/1IUE3DIdxl4sEOupx2SSmPUjVG1zgA5kv/view (дата звернення: 20.11.2025).

80. Besemann M., Hebert D., Thompson J., Cooper R. Reflections on recovery, rehabilitation and reintegration of injured service members and veterans from a bio-psychosocial-spiritual perspective. Canadian Journal of Surgery. 2018. № 61(6). S. 219-S227.

81. Horishnia K. Social and psychological readaptation of Ukrainian ex-combatants : Return to a civilian profession. *Організаційна психологія Економічна психологія.* 2020. № 4 (21). С. 28-38.

82. Karpyak M. O. Social exclusion in Ukraine and its impact on the development of human potential of the state and its regions. *Regional Economy.* 2021. № 3 (101). P. 110-118.

83. Kolenichenko T. I., Levytska N. S., Hrytsai S. O. Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми ресоціалізації комбатантів в Україні. Social Work Issues : Philosophy, Psychology, Sociology. 2018. № 2 (12). P. 51-57.

84. Simcox S.-R. Thirty Years of Veterans Law : Welcome to the Wild West. Kansas Law Review. 2019. Vol. 67, No. 3. P. 515-573.

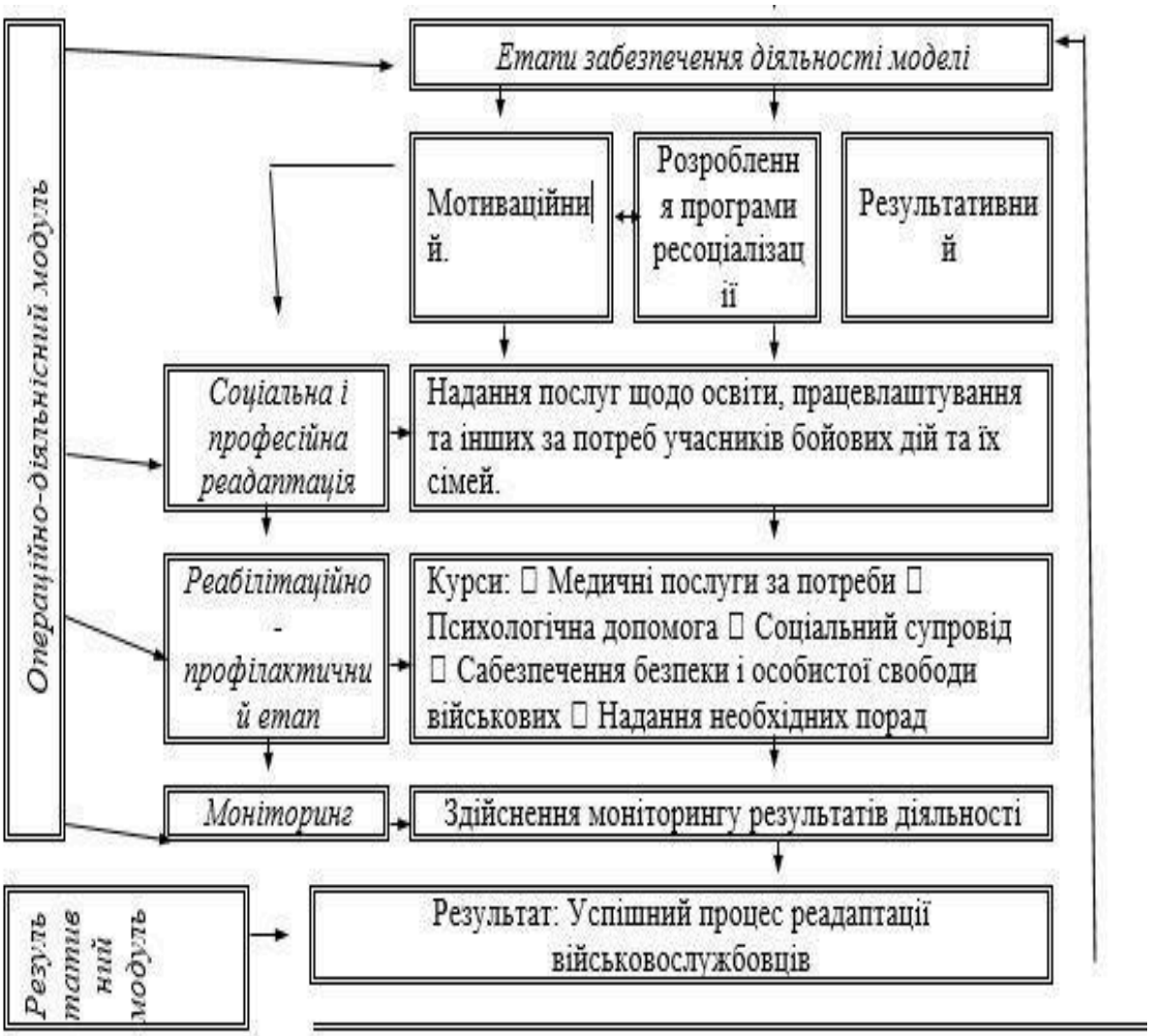
85. Spikol E., Ross J., McGlinchey E. Identifying Service-Related Predictors of Community Reintegration Difficulties in Northern Irish Military Veterans. Sage Journals. 2022. URL: https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0095327X221112963 (дата звернення: 20.11.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Модель соціальної реінтеграції ветеранів та військових

Операційно-діяльнісний модуль
Етапи забезпечення діяльності моделі
Мотиваційний.
Розробленн я програми ресоціалізац ії
Результативни й
Соціальна і професійна реадаптація
Надання послуг щодо освіти, працевлаштування та інших за потреб учасників бойових дій та їх сімей.
Реабілітаційно - профілактичний етап
Курси: Медичні послуги за потреби Психологічна допомога Соціальний супровід Сабезпечення безпеки і особистої свободи військових Надання необхідних порад
Моніторинг
Здійснення моніторингу результатів діяльності
Результатив ний модуль
Результат: Успішний процес реадаптації військовослужбовців

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Близнюк Вадим Анатолійович, студент ІІ курсу магістратури, денної форми навчання, факультету соціології та управління, спеціальність 054 «Соціологія», адреса електронної пошти tolik.blyznyuk1@gmail.com:

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Соціальна реінтеграція ветеранів російсько-української війни» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/на;
- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
- згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

10.12.2025 В.А. Близнюк

Науковий керівник, к.соц.н.,
доцент кафедри соціології
10.12.2025 О.В. Бондаренко